

Sisekaitseakadeemia

Finantskolledž

Anni Renno

TEENISTUSKOERTE KASUTUS TOLLIS SAKSAMAA NÄITEL

Lõputöö

Juhendaja

Maret Güldenkoh, MBA

Kaasjuhendaja

Andres Suurküla, rakenduslik kõrgharidus

Tallinn 2022

SISEKAITSEAKADEEMIA LÕPUTÖÖ ANNOTATSIOON

Finantskolledž	Juuni 2022
<p>Töö pealkiri eesti keeles: Teenistuskoeerte kasutus tollis Saksamaa näitel</p> <p>Töö pealkiri võõrkeeles: <i>The Use of Customs Service Dogs with Germany as an Example</i></p> <p>Lõputöö on kirjutatud eesti keeles ja koosneb 55 leheküljest. Lõputöös on kasutatud 54 allikat, millele on tekstis viidatud.</p> <p>Lõputöö on aktuaalne, sest Maksu- ja Tolliameti üks eesmärkidest on salakaubaveo vähendamine.</p> <p>Lõputöö eesmärk oli välja selgitada milline on teenistuskoeerte valiku, koolitamise ja töösse kaasamise praktika Saksamaa tolliteenistuses. Lõputöös kasutati kombineeritud uurimismeetodit kvalitatiivsest ja kvantitatiivsest uurimismeetodist.</p> <p>Analüüsi tulemusel selgus, et Eesti tollil on Saksamaa tolli kogemusest võimalik õppida ning parendada koerte valimise praktikat, maksimeerida teenistuskoeerte kasulikkust ning lisada töövaldkondi, kus teenistuskoeerad oleksid kasulikud.</p> <p>Lõputöös toodi kaks ettepanekut ja üks soovitus teenistuskoeerte kasutuse parendamiseks tollis. Esiteks, Eesti toll võiks osta lisaks kutsikatele ka täiskasvanud koeri. Teiseks, Eesti toll koolitada kombineeritud teenistuskoeeri. Soovitusena võiks Eesti võtta kasutusele andmekandjakoerad, kui Saksamaa tulemus on ennast tõestanud.</p>	
Võtmesõnad: teenistuskoeerad, teenistuskoeerte tõud, koolitusmeetodid, koerad tollis	
Võõrkeelsed võtmesõnad: <i>service dogs, service dog breeds, training methods, dogs in customs</i>	
Säilitamise koht: Sisekaitseakadeemia raamatukogu	
<p>Töö autor: <i>Anni Renno</i></p> <p>Olen koostanud lõputöö iseseisvalt. Kõik lõputöö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, seisukohad, kirjalikest allikatest ja mujal allikates saadud info on nõuetekohaselt viidatud.</p> <p>Annan Sisekaitseakadeemiale tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose reprodutseerimiseks säilitamise ja elektroonilise avaldamise eesmärgil, sealhulgas Sisekaitseakadeemia raamatukogu digikogusse lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni. Annan loa teose üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Sisekaitseakadeemia veebikeskkonna kaudu sealhulgas Sisekaitseakadeemia raamatukogu digikogu kaudu ja paberandjal Sisekaitseakadeemia raamatukogus kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.</p> <p>Olen teadlik, et nimetatud õigused jäävad alles ka autorile. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.</p>	
Allkiri:	Kommentaar (soovi korral)
Vastab lõputöö nõuetele	
Juhendaja: Maret Güldenkoh	Allkiri:
Vastab lõputöö nõuetele	
Kaasjuhendaja: Andres Suurküla	Allkiri:
Kaitsmisele lubatud	
Kolledži direktor: Kerly Randlane	Allkiri:

SISUKORD

MÕISTETE JA LÜHENDITE SELGITUS	4
SISSEJUHATUS	5
1. KOERAD TOLLITEENISTUSES	8
1.1 Teenistuskoeerte ajalooline taust.....	8
1.2 Tolli sobilikud teenistuskoeerad.....	12
1.3 Teenistuskoeerte koolitamine tolli ülesandeid täitma	16
1.4 Koerte roll tollis.....	20
2. TEENISTUSKOERTE KAASAMINE TOLLI TEGEVUSSE	25
2.1 Uurimismetoodika	25
2.2 Teenistuskoeerad Saksamaa tollis	27
2.3 Järeldused ja ettepanekud teenistuskoeerte kasutuse parendamiseks tollis	36
KOKKUVÕTE	42
SUMMARY	44
VIIDATUD ALLIKATE LOETELU	45
Lisa 1. Küsitlus.....	49
Lisa 2. Kategooriad ja koodid.....	51

MÕISTETE JA LÜHENDITE SELGITUS

CITES – Loodusliku loomastiku ja taimestiku ohustatud liikidega rahvusvahelise kauplemise konventsioon (inglise k. *Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora*) ehk Washingtoni konventsioon

Frontex – Euroopa Piiri- ja Rannikuvalve Amet

WCO – Maailma Tolliorganisatsioon (inglise k. *World Customs Organisation*)

SISSEJUHATUS

Tolliametnike töö on mahukas ja keeruline, kasutusele tuleb võtta kõik võimalikud abivahendid. Tolliametnike töö lahutamatu osa on mitmesuguste erivahendite kasutamine: alati ei pruugi vaid ametnikust üksi piisata, et oma tööülesanded efektiivselt ja turvaliselt täita. Ametnikud vajavad abi ning tihti on parim abimees just teenistuskoer.

Tolli teenistuskoerad otsivad narkootikume, tubakat ja sularaha. Samuti otsivad narkootikume ka vanglakoerad. Politseikoerad kaitsevad ametnikku kinnipeetavate ja kurjategijate eest. Teenistuskoera kasutamine mitte ainult ei hõlbusta ametnike tööd, vaid muudab ka nende töökeskkonna turvalisemaks.

Teenistuskoer on asendamatu abiline, mida tõestab nende jätkuv kasutamine ametkondade töös. Teenistuskoerte koolitamine on väga ajamahukas ning kulukas. (Frederickx, *et al.*, 2011, p. 449) Koera haistmismeel on 10 000 kuni 100 000 korda parem kui inimesel: võrdlusena võib tuua inimese 6 miljonit lõhnareseptorit ja verekoera 300 miljonit lõhnareseptorit (King, 2013, p. 43). Seepärast on teenistuskoerad sobilikud tolliteenistusse avastama salakaupa sh narkootikume.

Lõputöö teema valik on tingitud sellest, et Saksamaal, Euroopa Liidu ühe suurima riigina, on pikaajaline kogemus teenistuskoerte koolitamisel, seega on riigi praktikast võimalik õppida ja seeläbi ühtlustada Euroopa Liidu tolliteenistuses kasutatavate koerte üldist taset. Saades täiendavat teavet teenistuskoerte kasutamise ja nendega kaasneva kasulikkuse kohta Saksamaal, saavad sama süsteemi üle võtta nii Eesti kui ka teised Euroopa Liidu liikmesriigid. Vaatamata Saksamaa ja Eesti erinevustele pindalal ja rahvaarvus, on mõlemad geograafiliselt sarnases kohas ning mõlemad on Euroopa Liidu tolliterritooriumid.

Teema aktuaalsus tuleneb sellest, et Saksamaa kogemustest tasub õppida, sest Saksamaal on kaks suurimat tolli teenistuskoerte koolituskeskust, Neuendettelsau Baierimaal ja Bleckede Alam-Saksimaal, mõlemad on üle 63-aastase kogemusega (Zoll, 2018). Ka Eestis kasutatakse tollis teenistuskoeri. Näiteks olid Eesti tolli narkoerad parimad narkootikumide otsijad Euroopas juba 2008. aastal (Anon., 2008). Teema on jätkuvalt aktuaalne ka Eestis, kuna Maksu ja Tolliameti 2021. aasta arengukava kolmas suund keskendub probleemsetele maksumaksjatele ja näeb ette salakauba Eesti riiki sissepääsu vähendamist. (Maksu ja Tolliamet, 2021, lk 16) Salakaupa aitab avastada parimal viisil teenistuskoer. Teenistuskoerte võimekus on suur ja nende leiud võivad isegi moodustada $\frac{3}{4}$ kogu leitavatest rikkumistest (Maranik, 2019, lk 34).

Tehnoloogia areng toob kaasa ka erinevaid kuritegevuse viise, mida varasemalt ei olnud võimalik ette näha. Tulevikus on küberkuritegevusel ühiskonnas palju suurem roll, mille osa on ka digitaalne valuuta. (Sööt, 2019, lk 16) Saksamaal Schleswig-Holsteini liiduriigis alustas esimene andmekandjate lõhnakoer tööd 2021. aasta novembris. Koera ülesandeks on leida erinevaid andmekandjaid ja elektroonilisi seadmeid. Selle koera üks eesmärke on võidelda küberkuritegevuse vastu. (Peuckert, 2021) Kuna kuritegevus areneb pidevalt, on oluline, et ka ametkonnad suudaksid uusi kuritegude liike edukalt tuvastada. Üks võimalus, kuidas piiril sellise tegevuse arengut tulevikus takistada, on kasutades andmekandjaid tuvastavaid teenistuskoeeri.

Lõputöö on uudne, sest teenistuskoeerte temaatikat on Sisekaitseakadeemias käsitletud, kuid seda ei ole tehtud rahvusvahelises kontekstis. Varasemalt on Maranik (2019) uurinud teenistuskoeerte efektiivsust Tallinna sadamas. Lisaks on Siht (2011) uurinud künoloogiateenistusega seotud probleeme Politsei- ja Piirivalveameti struktuuri näitel ning Land (2009) on uurinud teenistuskoeerte kasutamist politsei teenistuses. Käesolev töö keskendub teenistuskoeerte kasutusele tollis Saksamaa näitel.

Saksamaal on salakaubandus ja narkootikumide kasutamine levinud. Saksamaa valitsuse andmetel kasvas konfiskeeritud uimastite kogus 2019. aastal drastiliselt – aastal 2017 konfiskeeriti 62 kg heroini, kuid 2019. aastal oli konfiskeeritud kogus juba 918 kg, lisaks konfiskeeriti 10 000 kg kokaiini ja 1 300 000 tabletti ecstasyt (Rahn, 2020). Kuna kuritegevuse hoogustumisega käsikäes on märkimisväärselt kasvanud ka keelatud ainete avastamise maht, saab eelnevast tulenevalt formuleerida probleemküsimuse: mida on õppida Saksamaa tolli praktikast teenistuskoeerte kasutamisel?

Lõputöö eesmärk on välja selgitada, milline on teenistuskoeerte valiku, koolitamise ja töösse kaasamise praktika Saksamaa tolliteenistuses.

Eesmärgi saavutamiseks püstitati järgmised uurimisülesanded:

1. Analüüsida teenistuskoeerte ajaloolist tausta, tolliteenistusse sobilikke koeratõuge, teenistuskoeerte koolitamist ja nende rolli tollis teoreetiliste allikate põhjal.
2. Analüüsida teenistuskoeerte kaasamist tolli tegevusesse, teenistuskoeerte koolitust ja valikut Saksamaal.
3. Sünteesida teooria ja uuringu tulemusi ning teha ettepanekuid Saksamaa näitel teenistuskoeerte kasvatamise ja kasutamise osas Eesti tollis.

Lõputöös kasutati kombineeritud uurimismetoodikat. Andmete kogumiseks viidi läbi nii suletud kui avatud küsimustega ekspertküsitlus, mille valimiks on Saksamaa tolli esindaja. Andmeanalüüsiks kasutati kontentanalüüsi, arvandmeid analüüsiti kvantitatiivselt. Esimeses, teoreetilises osas koguti ja analüüsiti teavet erialasest kirjandusest, uuringutest ja teadustöödest. Teises, uurimuslikus osas, viidi läbi küsitlus eksperdiga Saksamaa tollist.

Lõputöö koosneb kahest peatükist, mis on omakorda jaotatud alapeatükkideks. Esimeses peatükis antakse ülevaade tollis kasutatavatest koertest ning nende kaasamisest tolli tegevusse. Esimeses alapeatükis selgitatakse teenistuskooete ajaloolist tausta, teises alapeatükis tuuakse välja erisused koerte valikul iseloomus, nende sobivuses teenistusse astumiseks, kolmandas alapeatükis selgitatakse koerte treeningmeetodeid ja teenistuskooete koolitusprotsessi ning neljandas alapeatükis selgitatakse teenistuskooete rolli tollitegevuses.

Teises peatükis analüüsitakse teenistuskooete kaasamist tolli tegevusse Saksamaal. Esimeses alapeatükis selgitatakse kasutatavat uurimismetoodikat. Teises alapeatükis kirjeldatakse uuringu tulemusi. Kolmandas alapeatükis analüüsitakse teenistuskooete kasutamise eeliseid ja puudusi tollis, koerte valikut, koolitamist ja kasutamise praktikat Saksamaa tolliteenistuses. Lõpus tuuakse ettepanekud tolli teenistuskooete valiku, koolituse ja kasutuse parendamise võimaluste kohta.

1. KOERAD TOLLITEENISTUSES

1.1 Teenistuskoerte ajalooline taust

Koerad on teadaolevalt kõige vanemad kodustatud loomad. Tõenäoliselt on nende kodustamine seotud just nende kasulikkusega inimesele. Algselt kasutati koeri jahil, koopa valvamiseks, nad karjatasid ja kaitsesid loomakarju. Hiljem kasutati neid ka meelelahutuseks koeravõitluste näol. Koera ülitundlikku nina on inimene oma tarbeks kasutanud juba aastasadu. Näiteks on allikaid, milles kirjutatakse inglise sõduritest ja nende jäljekoertest aastal 1620. Need koerad aitasid jälitada ja leida põgenenud röövleid ja muid kurjategijaid. (Chapman, 1990, p. 4) Kuigi lõputöö autorile ei ole teada, millal ja kus kohas teenistuskoeri esimest korda tollis kasutama hakati, on teada, et teenistuskoeri on tööülesannete täitmise kaasatud juba aastasadu. Kuna teenistuskoeri kasutatakse laialdaselt ka tänapäeval, saab sellest üheselt järeldada, et loomad on teenistusülesannete täitmisel loonud suurt lisandväärtust.

Teenistuskoerte esmane kasutusele võtt jäab aastasadade tagusesse aega. Austraalias, New South Walesis loodi esimene teenistuskoerte üksus 1932. aastal (Lancaster, *et al.*, p. 363). Esimesed politseikoerte treeningprogrammid loodi USA-s 1907. aastal. Vahemikus 1907-1952 ei kogunud politseikoerad eriti populaarsust ja seetõttu loodi sel ajavahemikul kokku vaid 14 programmi üle kogu Ameerika Ühendriikide (Chapman, 1990, p. 16). 1963 aasta rahutustel Birminghamis, Alabama osariigis aitasid politseikoerad rahvast kontrollida läbi jõukasutuse. See lõi inimestele kuvandi teenistuskoertest kui millestki ebaseaduslikust järgmisteks aastakümneteks. Sellest tingituna ei kasutata tänapäeval USA-s teenistuskoeri enam rahutustel rahva kontrollimiseks nii kergekäeliselt: eelistatakse meetodeid (näiteks erinevad gaasid), mis on inimeste jaoks turvalisemad. (Dorriety, 2005, p. 90)

Koertel oli oma koht ka maailmasõdades. Esimese maailmasõja alguseks oli Saksamaal treenitud erinevate ülesannete täitmise tarbeks umbes 6000 koera. Nendeks ülesanneteks olid enamasti sõnumite edastamine, valvamine ja sõdurite kaitsmine. Sellel ajal ei olnud Ühendkuningriikidel ega Prantsusmaal veel kasutusel põhjalikult välja õpetatud sõjakoeri. Sõja kulgedes loodi ka Ühendkuningriikidesse esimene sõjakoerte treeningkeskus. Teises maailmasõjas kasutasid sõjakoeri juba kõik osapooled. Lisaks varasemalt välja toodud ülesannetele kasutati koeri ka esmaabivarustuse kandmiseks, kuulipildujate märkamiseks ja haavatute leidmiseks. Frankfurdis, Saksamaal loodi 1934. aastal koeri vaid sõjategevuseks välja õpetav kool. 1939. aastaks oli Saksamaal sõjaks valmis koolitatud umbes 50 000 sõjakoera. (Chapman, 1990, pp. 6-7) Metropoli politsei hakkas treenima

koeri peale teist maailmasõda, et tulla toime sõjajärgse kuriteolainega. 1954.-l aastal loodi komitee, mis koordineeris politseikoerte aretust, hankimist ja koolitust üle kogu maa. (Fairfax, 1964, p. 117)

Kuigi USA-s ei olnud teenistuskoele kasutamine kuigi levinud, kasutati koeri Euroopas aga üsna palju. Euroopas hakati koeri regulaarselt lõhnastuuduseks kasutama 20. sajandi alguses. 1910. aastal tõi Stralsundist, Saksamaalt pärit arst dr Friedo Schmidt välja asitõendite ehk *corpus delicti* korrektse säilitamise olulisuse. Täpsemalt tõi ta välja, et uurijad ei tohi mingil juhul katsuda asitõendeid käega, panna neid paberisse ega puidust või papist karpi, sest sel juhul kandub lõhn asitõendile üle. Kui asitõendil ei ole enam küljes talle omast lõhna, on ka koeral raske jälge ajada ja tuvastada eseme päritolu. (Gerritsen & Haak, 2016, p. 4) Dr Schmidt on 1911. aastal kirjeldanud ka praktilist näidet Alam-Saksi liidumaalt, Königslutteri külast. Peale 11-aastase tüdruku mõrva Hagenhofi talus, otsisid uurijad tulutult asitõendeid. Vaatamata kahtlusaluse olemasolule ei saanud uurijad kuidagi tõestada, kes tüdruku tappis. Mõned päevad hiljem paluti appi politsei uurija Bussenius oma saksa lambakoeraga. Neli päeva peale mõrva saabusid Bussenius ja tema koer Harras Hagenhofi tallu. Kõik talu 12 töötajat reastati ja koeral lasti kuriteopaik läbi otsida. Koer võttis üles jälje, nuusutas üle kõik reastatud töötajad ja markeeris ühte meest. Seda protsessi korrati veel kaks korda, igal korral muudeti reastatud töötajate asukohti. Igal korral valis koer välja sama mehe. (Gerritsen & Haak, 2016, p. 5) Eelnevalt kirjeldatud juhtum illustreeris hästi mehe avastust asitõendite säilitamise kohta: kuna loetud päevade jooksul peale kuriteo toimepanemist saabus sündmuskohale teenistuskoele, võimaldas see uurijatel süüdlase kiiremini tuvastada.

1908. aastal alustas Saksamaal tööd ka *Grünheide* koertekool (varasemalt nimega Karlshorsti koertekool), kus koolitati teenistuskoele politsei jaoks. Koolitati nii patrullkoeri, jäljekoele ja ka sõjakoele. (Koster, 2021, S. 6-8) *Grünheide* koertekoolist on oma menuaarides rääkinud ka inglise leitnant Cecil-Gurney, kes sealsetel koolitustel osales. Ta kirjeldab koolituskeskust kui esimest omataolist maailmas, ning pidas seda kõige suuremaks ja tähtsamaks. Seal treeniti lisaks veel n-ö kiirabikoeri, keda rakendati esmaabivarustuse kandmise jaoks. Suurem osa treenitavatest koertest olid saksa lambakoerad. Saksa lambakoerte ühing oli tihedalt *Grünheide* koertekooliga seotud, kuid samas koolitati palju ka *hovawart*-tüügu koeri. (Cecil-Gurney, 1930, pp. 526-527)

Eeltoodust järeldub, et Saksamaa on alates 20. sajandi algusest olnud üks teerajajatest teenistuskoele koolitamisel ja kasutamisel. F. Schmidt-i avastused asitõendite puutumatusena säilimise osas andsid ametnikele kinnitust, et uurimise varases staadiumis võib teenistuskoele palju abi olla. Asjaolu, et 20. sajandi üks suurimaid koertekoole asus Saksamaal ja lisaks oli teise maailmasõja ajal riigis välja

koolitatud pea poolsada tuhat sõjakoera, annab taas kinnitust, et Saksamaal hinnati teenistuskoerte oskusi ja kasutamise võimalusi kõrgelt.

Grünheide koolituskeskuses mitte ainult ei treenitud koeri erinevate jõustruktuuride tarbeks, vaid tegeleti ka aretusega. Aretuse eesmärk oli parandada ja tugevdada koerte teatud omadusi, mis olid politseitööks olulised ning saada lahti ebasoovitavatest omadustest. Samuti oli *Grünheide* koolituskeskuse eesmärk kogu Saksamaale pakkuda koolitatud politseikoeri ning koolitusi koerajuhtidele. Kool võttis iseloomu- ja sobivustestidele vastu noori koeri vanuses 9-15 kuud ning kui koerad osutusid valituks, maksis kool nende eest kuni 10 naela. Tulevane koerajuht võis kaasa võtta oma koera, kui loom osutus tööks sobivaks. Tavaliselt andis aga kool koerajuhile sobiva looma ning koerajuhil oli õigus tõu valikul kaasa rääkida. Kui tulevasel teenistuskoeral ja koerajuhil esimese nädala jooksul omavahelist sidet ei tekkinud, vahetati koer välja. (Cecil-Gurney, 1930, pp. 528-529) Koera ja koerajuhi omavahelist sidet peeti oluliseks ka Taani teenistuskoerte koolis aastal 1948. Oli esmatähtis, et koer ja koerajuht õpiksid töötama tiimina ja et koer kuulaks vaid oma juhi käsklusi. (Kemble, 1948, p 35)

Grünheide koertekooli õppe lõpus pidid koer ja koerajuht läbima eksamid ning erilist tähelepanu pöörati sellele, et igal koerajuhil on just talle sobiv koer. Testide eduka läbimise korral saadeti koerajuht ja koer tagasi oma jaoskonda ning jaoskond pidi koera koolilt välja ostma. Koerajuhi isikliku koera puhul pidi koer samuti eksamid edukalt sooritama ning koolituskeskuse juhataja pidi andma oma kinnituse, et koer on tööks sobilik. Ka viimasel juhul pidi jaoskond koera endale ostma, kuna töökoer ei tohtinud mingil juhul olla eraomandis. Mõlemal juhul oli koerajuhil lubatud koer koju kaasa võtta või pidada teda jaoskonna kennelis. Koerajuhil oli kohustus koera edaspidi treenida kaks kuni kolm tundi päevas. Koera tõsise vigastuse või surma puhul pidi koerajuht tagasi kooli minema ja kursuse uuesti läbima. (Cecil-Gurney, 1930, p. 529) Nõuded 20. sajandil Saksamaa koertekoolis õppivale koerale ja -juhile olid kõrged ning Saksamaa kultuurile omaselt oli ka jälgimist vajavaid reegleid samuti üksjagu.

Grünheide koolituskeskuses õppisid koerad kõiksugu kuulekuselemente, millest üks ekstreemseim näide on 15 minutiline kohapeal seismine olukorras, kus koerajuht oli nägemisväljast eemal. Samuti pidid koerad oskama esemeid valvata, kahe inimese vahel sõnumeid toimetada, jaoskonnast abi kutsuda, inimesi veest välja tuua, kurjategijaid peatada, jälge ajada ning otsitava esemeid markeerida. Koerajuhtidele korraldati muuhulgas praktilisi õppuseid, kus nad pidid kuriteo koera abil lahendama. Koerajuht pidi õppuste käigus silmas pidama ka koera limiite, et mitte teda liigselt kurnata. (Cecil-Gurney, 1930, pp. 531-533) Kuna iga koer on erinev, tuli nii koerajuhil kui ka õpetajal looma

õpetamise käigus tema omapärasid arvesse võtta. On üldteada fakt, et iga koeratõug on erinev oma iseloomu ja füüsiliste omaduste poolest. Seega saab järeldada, et õppemeetodite valik oli juba 20. sajandil mõjutatud konkreetse tõu isikupäradest.

Saksamaal on teenistuskoertena läbi ajaloo kasutatud peamiselt kuute erinevat tõugu koeri: saksa lambakoer (keda autor nimetab Alsatian'i hundikoeraks), dobermann, Airedale'i terjer, rotweiler, suuršnautser ja bokser. Rohkem kui 75% koertest olid siiski saksa lambakoerad, keda peeti kõige lihtsamini treenitavateks. (Cecil-Gurney, 1930, p. 530) 1948. aastal kasutati Taanis teenistuskoertena vaid kolme tõugu koeri – saksa lambakoera, rotweilerit ja dobermanni. Neid tõuge oli Taani politsei kasutanud juba 30 aastat. Kõige paremaks neist peeti aga saksa lambakoera tema ilmastikukindla kasuka ja intelligentsuse pärast. (Kemble, 1948, p. 35) 1911. aastal hakati Inglismaal koeri politseinike turvalisuse tagamiseks kasutama – koerad käisid öisel ajal politseipatrullidega kaasas. Juba kolm aastat hiljem oli politseil 172 koera. Koeri oli erinevaid tõuge: lambakoerad, retriiverid, kollid, terjerid, spanjelid, krantsid ja isegi üks pomeranian. (Fairfax, 1964, p. 116)

Teenistuskoerte maksumus on alati olnud oluline tegur, mis on mõjutanud töökoerte valimiskasutamist. Allikas 1972. aastast toob välja, et Inglismaal eraldati koera ostmiseks sellel ajal 8-10 naela ning tööomadustele ei olnud suurt garantiid. Samas Saksamaal oli tööliini koerte aretamine juba hästi arenenud ning seepärast oli Saksa ametivõimudel parem valik ning tänu kohapealsetele koolitusvõimalustele oli koera hinna, oskuste ja tööea suhe heas tasakaalus. Koeri kaasati Saksamaal 10.-11. eluaastani, Inglismaal aga ainult 7. eluaastani. (Gifford, 1972, pp. 165) Kui eelnevalt vanemate allikate järgi võeti treeningprogrammidesse isegi 9-kuuseid kutsikaid (Cecil-Gurney, 1930, pp. 528), siis 1970-nendatel enam alla 12-kuuseid kutsikaid vastu ei võetud. Põhjusteks olid risk koeratööomaduste suhtes, kuna noored koerad ei olnud piisavalt välja arenenud ning alla 12-kuusel koeral on väga raske hinnata puusaliigese düsplaasia riski. Samuti arvestati sellega, et esimese aasta jooksul tuleb teha suuri kulutusi koera treenimise ja toitmise jaoks. (Gifford, 1972, p. 165)

Kui Inglismaal olid koerte koolitusel olulised detailid, siis Saksamaal vaadati koolitust pigem praktilisega pilguga. Võrdluseks võib tuua näiteks esemed, mida koer jäljel markeerima pidi – Inglismaal kasutati väga tillukesi nõõrijuppe, plastiku tükke jms, Saksamaal kasutati aga kindaid, rahakotte, välgumihkleid - ehk asju, mida inimene võib reaalselt jäljele pillata. Samas koolitati Inglismaal koeri ajama jälge ka mööda kõvakattega teid, mida Saksamaal tollel ajal ei tehtud. (Gifford, 1972, p. 167)

Narkokoerte koolitus ja kasutus oli Inglismaal 1970-nendatel alles lapsekingades. Kaks tõugu, mida selliseks tööks kasutati olid labrador ja kokkerspanjel. (Gifford, 1972, p. 171) Sellest võib järeldada,

et tihti kasutati kohalikke tõuge, sest need olid kergesti kättesaadavamad. Seda kinnitab ka saksa lambakoerte kasutamine Saksamaal.

Kokkuvõtvalt selgus, et teenistuskoerad on erinevate ametnike töös olnud oluliseks abiks juba pikemat aega. Saksamaa on olnud ajalooliselt juhtival kohal koerte koolitamisel ja ka teenistuskoerte tõugude aretuses. Inimesed mõistsid juba ammu, et koera hea nina ja koostöötahe võimaldab teha asju, mis inimesele üksi ei oleks võimalik. Samuti on aja jooksul koertekoolide juhtkonnad aina rohkem hakanud mõistma, kui oluline on koera ja koerajuhi omavaheline side.

1.2 Tolli sobilikud teenistuskoerad

Otsingu- ja teiste teenistusülesannete täitmiseks sobivate koerte leidmine on kõige olulisem osa teenistuskoera tööle rakendamisel. Näiteks on vaid vähestel koertel lõhnatöö tegemiseks vajalikud eeldused. (Kerley, 2010, p. 394) Teenistuskoerad satuvad oma töö käigus tollis paljudesse stressirohketesse olukordadesse. Loomad võivad kokku puutuda valju heli, uute situatsioonide või lõhnadega, erinevate pinnastega ja reeglina ka võõraste inimestega. Sellega toime tulemiseks peab teenistuskoera stressitaluvus olema väga hea ning sobivate isikuomadustega koera tunneb kogenud koerajuht alati ära.

Tõugudevahelised käitumuslikud erinevused ja tõutüüpiliste käitumisprofiilide määratlemine on võrdlemisi vastuoluline teema. Erinevad tõud on geneetiliselt erinevad ja väljendavad erinevaid fenotüüpe, sealhulgas töökäitumist. Mõned käitumusomadused on tugevalt pärilikud ja erinevateks tööülesanneteks koera valides võib konkreetsete omadustega tõult eeldada mõningaid iseloomuomadusi. Lisaks on mõnedes tõugudes tekkinud tööliinid ja näituseliinid, mis tekitavad väga suuri erinevusi ühe koeratõu seas. Näituseliini koeri aretades pannakse suuremat rõhku välimikule, samas tööliini aretades keskendutakse rohkem heade tööomaduste olemasolule. (Fadel, *et al.*, 2016, p. 2)

Teenistuskoeri valides tuleb arvestada nii käitumuslikke kui ka füüsilisi omadusi. Oluline on valida loom, kes on füüsiliselt tugev ja iseloomult sobilik ainete otsimise jaoks. Kõigil koeratõugudel ei ole sobivaid omadusi ja seetõttu eelistatakse teenistuskoertena kindlaid tõuge. (Jamieson, *et al.*, 2017, p. 2) Teenistuskoertena kasutatakse tööliini koeri, kes on reeglina füüsiliselt vastupidavad, iseloomult tasakaalukad ning vastuvõtlikud erinevate oskuste õppimisele. Kuna üldjuhul on teenistusülesannete

täitmiseks vajalikud omadused pärilikud, võib sellest järeldada, et teenistuskoad võivad pärineda samadest liinidest.

Uuringutega on kindlaks tehtud, et ümbritsevate inimeste ja koerajahi iseloom mõjutab koera stressitaset tugevalt. Eriti mõjutab koera kortisooli taset koerajahi neurootiline iseloom. Koera ja inimese tugevat sidet näitab see, et pikaajalise stressi hormoonid ühtlustuvad koera ja koerajahi vahel. Eeldatavasti peegeldab koer just omaniku stressi, mitte vastupidi, kuna koera stressitase on tihedalt seotud omaniku iseloomuomadustega. (Sundman, *et al.*, 2019, p. 3) Eelnevast järeldub, et koerajahi iseloom määrab paljuski ära selle, kui efektiivne koer oma töös on ning millisel koer erinevates situatsioonides käituda võib. Kui koerajuht on oma iseloomult kärsitu ja äkiline, võib sarnast käitumist eeldada ka koeralt. Samas tasakaaluka ja tööle orienteeritud koerajahi puhul kanduvad need omadused suure tõenäosusega ka üle koerale, mis omakorda mõjub positiivselt ka töö tulemustele.

Eriti tugeva sideme koerajuhiga saavutavad just lambakoera tõud. Need koerad on aretatud koostööks inimestega. Samas näiteks jahikoerad, kes on aretatud töötama üksi, on vähesel määral samuti mõjutatud inimese stressitasemest, kuid ei ole uuringute käigus näidanud pikaajalise stressi ühtlustumise märke omanikega. Kõige vähem on inimese stressist mõjutatud hundiga lähemas suguluses olevad koeratõud ehk algupärased koeratõud. Nimelt ei leitud algupäraste koeratõugude ja nende omanike iseloomujoonte vahel mingitki korrelatsiooni. Lisaks on uuringud leidnud, et emased koerad reageerivad omaniku stressile tugevamalt kui isased koerad. (Höglin, *et al.*, 2021, p. 3) Soov teha koostööd on teenistuskoad puhul ülioluline. See tagab, et koer töötab efektiivselt ja kuulab koerajahi käsklusi. Siiski peab teenistus koer säilitama ka teatud iseseisvuse, et ise otsuseid vastu võtta. Väiksema kogemusega koerad ootavad tavaliselt koerajuhilt suuremat abi kui kogunud koerad. (Jamieson, *et al.*, 2017, p. 5) Eeltoodust tuleneb, et erinevad lambakoeratõud loovad oma koerajuhiga väga tugeva sideme ja on just selle tõttu eelistatud teenistuskoadena, kuid samal põhjusel on nad stressile ka vastuvõtlikumad. Seepärast on oluline, et lambakoera juht suudaks looma emotsioone tulemuslikult juhtida ja balansseerida.

Sobiv lõhnaoer peab olema keskmise suurusega, aktiivne, tugeva mängumotivatsiooniga ja väga intelligentne. Oluliseks peetakse veel tahet iseseisvalt töötada. Kuigi on tõuge, kelle omadusi peetakse ideaalseks, ei garanteeri see, et iga koer sobiks teenistuskoadaks. Sobivate tõugude massiline aretus ei pruugi alati anda soovitud tulemust – aretamisel on oluline panna rõhku heade tööomaduste välja kujundamisele, et kasvatada edukaid lõhnaoeri. (Jantorno, *et al.*, 2020, p. 2) Ideaalset teenistuskoad on kirjeldatud kui intelligentset, enesekindlat ja hea stressitaluvusega looma. Füüsilistest omadustest

peetakse oluliseks koera suurust, kiirust ja head tervist. Kõige olulisemaks peetakse aga koera saagiinstinkti ja mängu motivatsiooni. (Sanders, 2006, p. 154)

Paljud allikad kirjeldavad instinktide ja motivatsiooni tähtsust. Instinktid, mida lõhnakoera valimisel peaks jälgima, on mängu-, saagi- ja jahinstinkt. Mänguinstinkt on vajalik, et koer väärtustaks mänguasja ning teda saaks mänguga premeerida. Enamike teenistuskoerte jaoks on mänguasi justkui kinnisidee ning tänu sellele on nad nõus samu ülesandeid kordama sadu kordi, et mänguasja näol saada preemiat. Mängu jooksul käivitub ka koera saagiinstinkt, kui koer ajab mänguasja taga. Jahiinstinkt kindlustab selle, et koeral on vankumatu motivatsioon otsida isegi nõrka lõhna pika ajaperioodi jooksul. (Jamieson, *et al.*, 2017, p. 4) Kuigi instinktid on paljuski kaasa sündinud omadused, tuleb teenistuskoeri suunata oma instinkte kastuma ja neid seeläbi värskena hoidma – heade instinktidega koer tuvastab väiksema vaevaga keelatud aineid ning on seepärast oma töös ka efektiivsem.

Mõned eelistatud omadused on veel kiirus ja vastupidavus: koerad peavad tihti töötama pikalt ja ajatõhusalt, ennast liigselt kurnamata. Seepärast on parimad keskmise kehaehitusega koerad, kelle liigne kaal neid ei kurna. Samuti on sellises suuruses koera vigastuse korral koerajuhil lihtsam kanda. Lühike karv tuleb kasuks kuumades tingimustes ning lühikarvalised koerad vajavad vähem puhkepause: mida lühem on looma karv, seda väiksem on võimalus üle kuumeneda. Karva pikkus ei mõjuta vaid töö kvaliteeti vaid ka koera tervist. Kokkuvõtlikult peaks koera kehaehitus, karvastik ja suurus peegeldama koera töökeskkonda. (Jamieson, *et al.*, 2017, p. 3-4) Eelnevast saab järeldada, et kuumas kliimas on lühikarvalised koerad tõhusamad, samas külmas kliimas peab koera karvastik teda siiski kaitsma. Samuti väsivad väga suured ja väga väiksed koerad kiiremini, kuna suuremad koerad kulutavad oma kaalu tõttu liikumiseks rohkem energiat ja väiksed koerad peavad rohkem pingutama, et ulatuda kõrgemale ning liikuda kaugemale. Sellest tulenevalt on otsingu töö jaoks parimad koerad keskmise suurusega.

King (2013, p. 41) on kirjeldanud sobiliku koeratõu valimise keerulisust. Pole palju teaduslikke tõendeid, mis viitaks, et üks tõug on teisest parem, kuid kõige levinumad tõud teenistuskoerte hulgas on kokkerspanjelid, labradorid, saksa lambakoerad ja belgia lambakoerad (*malinois*). Erinevate tõugude haistmismeel ei ole olulist erinevust, samuti ei ole leitud tõendeid märgatavate käitumuslike erinevuste kohta. Treenitavuse uuringud on aga näidanud, et tööliini koerad on targemad kui näituseliini koerad. Töökoerte tööetika annab neile eelise, kuid teised tõud võivad tööd teha ka samaväärselt. Olulisemad tõust on aga koera individuaalsed omadused – loom peab olema tugeva motivatsiooniga ning mängulise ja aktiivse iseloomuga. (King, 2013, p. 41) Tööliini labradoridelt

oodatakse tundlikkust, kuulekust ning võimet töötada pikalt. Näituseliini labradore aretatakse põhiliselt välimuse pärast ja neilt oodatakse rahulikumat ja vabamat käitumist. Samas mõned omadusel on mõlemal liinil sarnased: nad taluvad hästi võõraid koerajuhte, suudavad teisi koeri ignoreerida ja pikalt ühe koha peal püsida. (Fadel, *et al.*, 2016, p.7) Lõputöö autor leiab, et teenistuskoer peab näitama tugevat töötahet, head lõhnataju, tahet leida peidetud esemeid, head tervist, iseseisvust ja vastupidavust. Seepärast on tõu valimine üks olulisemaid ülesandeid teenistuskoera otsimisel.

Suurem osa lõhnakoeri on lambakoerad, jahikoerad või sportkoerad, nad on sportliku kehaehitusega, kergesti koolitavad ja väga motiveeritud. Koeratõug ja tõu füüsilised omadused mõjutavad kahtlemata nende oskusi. (Jamieson, *et al.*, 2017, p. 3)

Narkootikume otsivad tavaliselt labradorid, saksa lambakoerad, terjerid (näiteks Jack Russell) ja inglise springerspanjelid. Lisaks kasutatakse tihti border kollisid ja nende segu koeri. (Jamieson, *et al.*, 2017, p. 8-9) Saksa lambakoeri peetakse sageli kõige kohanemisvõimelisemateks ja lihtsamini treenitavateks. Samuti hinnatakse kõrgelt nende füüsilist võimekust. (Sanders, 2006, p. 153)

Saksamaal jagatakse teenistuskoerad tollis kahte rühma. Saksamaa toll on kindlaks määranud, milliseid tõuge kummagi rühma jaoks kasutada tohib. Esimene rühm on kombineeritud teenistuskoerad, kes on treenitud otsima keelatud aineid ning lisaks on nende ülesanne ka kaitsta tolliametnikke ja tõrjuda vahetut ohtu. Nende ülesannete täitmiseks kasutatakse kaheksat erinevat teenistuskoera tõugu: saksa lambakoer, hollandi lambakoer, belgia lambakoer, *hovawart*, rotweiler, suuršnautser, flaami karjakoer ja Airedale'i terjer. Teises rühmas on lõhnakoerad, kelle ainsaks ülesandeks on otsida keelatud aineid ja esemeid. Sellisteks koerteks võivad olla borderkollid, kokkerspanjelid, saksa karmikarvalised linnukoerad, saksa jahiterjerid, siledakarvalised retriiverid, labradorid, kuldsed retriiverid, Jack Russelli terjerid, Parson Russell'i terjerid ja Weimari linnukoerad. Lubatud on ka eelnevalt nimetatud tõugude segu koerad. (Deutscher Bundestag, 2020, S. 2)

Koerte võimekust pärsib enim nende ebakindlus. Metsikute loomade puhul on ärevus ja hirm loomulikud reaktsioonid, sest need aitavad loomadel ellu jääda. Teenistuskoerte puhul aga segavad sellised omadused nende tööd, kuna töökeskkonnas satub kokku paljude ootamatute helide ja situatsioonidega. Kartlik koer ei suuda sellistes olukordades piisavalt keskenduda. (Jamieson, *et al.*, 2017, p. 5-6) Ebakindlad koerad ei sobi teenistusülesanneteks. Koera enesekindlusele on suur mõju ka koerajuhil – kui koer koerajuhti ei usalda ja ennast turvaliselt ei tunne, siis ta ei täida ka oma ülesandeid. Koerad, kes välja praagitakse on tihti liiga „pehmed“, mis tähendab, et nad on

tagasihoidlikud ja ebakindlad. Samas praagitakse ka välja koerad, kes on liiga „kõvad“ ehk liiga agressiivsed ja põikpäised. Kuna teenistuskoerad elavad oma koerajuhi kodus koos perega, peavad nad olema stabiilse iseloomuga ning mingil juhul ei tohi olla oma koerajuhi ega teiste ametnike jaoks ohtlik. (Sanders, 2006, pp. 154-155)

Teenistuskoerteks ei sobi ka lühikoonulised ehk brahhütsefaalsed koerad (näiteks prantsuse bulldog), sest nende lõhnataju on kehvem tulenevalt väiksemast lõhnaretseptorite arvust. Samuti võib sellistel tõugudel esineda hingamisprobleeme, mille tõttu saab aju vähem hapniku ning koerad väsivad kiiremini. Teenistuskoerteks sobivad vaid terved isendid, seega tuleks vältida ka teisi terviseprobleemidega tõuge. Seega tõud nagu verekoer ja saksalambakoer, kellel esineb palju terviseprobleeme, peaksid kindlasti läbima terviseuuringud ja tulema aretajate käest, kes aretavad terveid koeri. (Jamieson, *et al.*, 2017, p. 6)

Kokkuvõtvalt järeldub, et teenistuskoera valikul on palju tegureid, millega tuleb arvestada. Koera valikul on tähtsaim, et ta näitaks üles motivatsiooni teha koostööd, kasutaks aktiivselt oma nina, mängiks meeleldi mänguasjadega ja oleks enesekindel. Samuti on oluline, et koera füüsilised omadused sobiksid tema tööülesannetega. Koer peab olema liikuv, sportliku kehaehitusega, keskmist kasvu ning tema karvastik peab sobima töökeskkonda. Oluline on see, et koer peab olema terve. Kõige enam levinud tõud teenistuskoerte hulgas on erinevad lambakoeratõud, näiteks saksa lambakoerad, belgia lambakoerad, ja jahikoeratõud, näiteks labrador ja erinevad spanjelid.

1.3 Teenistuskoerte koolitamine tolli ülesandeid täitma

Teenistuskoeri treenitakse Saksamaa tollis nelja põhilise suuna tarbeks: tubakakoerad, sularaha koerad, narkoerad ja CITES liikide lõhnakoerad. Kombineeritud teenistuskoeri treenitakse lisaks ühele otsingusuunale ka olukordi deeskaleerima. Kõiki teenistuskoera meeskondi koolitatakse ühes kahest Saksamaa tolli teenistuskoerte koolituskeskusest, Neuendettelsaus või Bleckedes. Mõlemad tolli teenistuskoerte koolituskeskused on WCO poolt sertifitseeritud. Hetkel töötavad mõlemad tolli teenistuskoerte viienda otsingusuuna kallal – püütakse leida võimalusi, kuidas ja kas on võimalik koeri koolitada otsima erinevaid infokandjaid. (Deutscher Bundestag, 2020, S. 4) Eestis näiteks CITES liike otsivaid koeri ei kasutata.

Enamasti kestab treening kuni 2 aastat. Koeri treenitakse tavaliselt positiivsete meetoditega – tekitatakse seos konkreetse lõhna ja preemia vahel. Koeri õpetatakse markeerima kas aktiivselt või

passiivselt. (Frederickx, *et al.*, 2011, p. 452) Tolli teenistuskooerte koolitus kestab Saksamaal 12 kuni 18 kuud ning nad on ametis 8 kuni 10 aastat (Deutscher Bundestag, 2020, S. 6). Lõputöö autor toob aktiivsest markeerimisest näitena haukumise, samas passiivse märkimise puhul võib koer tarduda paigale.

Enne koera koolitamist on vaja koolitada koerajuhte. Koerajuhid peavad olema kursis asjakohaste seadustega, koera käitumise ja füsioloogiaga ning teadma, kuidas koer lõhna tunneb ning kuidas lõhn käitub. Lisaks peab koerajuht õppima koeraga koos töötama. Hea koerajuht oskab ära kasutada kogu koera potentsiaali ning kasutab kõige efektiivsemaid treeningmeetodeid. (Sanders, 2006, p. 157)

Kõik koerakoolituse meetodid on seotud klassikalise ja operantse tingimisega. (Ziv, 2017, p. 3) Operantseks tingimiseks nimetatakse õppimist sellistes tingimustes, kus tulemusi premeeritakse ja ebaõnnestumisi karistatakse. Üks kuulsamaid käitumise mõjutamise teooriaid on Skinneri operantne tingimine. Skinneri teooria järgi on olemas kolme tüüpi operante (ehk käitumise mõjutajaid): neutraalsed operandid, mis ei suurenda ega vähenda käitumise tõenäosust, kinnitamine, mis suurendab käitumise tõenäosust ja karistajad, mis vähendavad käitumise tõenäosust. Positiivne kinnitamine tugevdab käitumist läbi positiivse premeerimise, ehk kui loom pakub soovitud käitumist, saab ta selle eest näiteks maiuse. Negatiivne kinnitamine tugevdab käitumist, võttes ära ebameeldiva kogemuse. Näiteks kasutas Skinner, olles oma uuringu jaoks katseid tegemas, elektrivoolu, mida rotid said kangil liigutades välja lülitada. See tugevdas käitumist, kuna eemaldas negatiivse kinnitaja. Karistus on kinnituse vastand, selle eesmärk on käitumist vähendada või täielikult kõrvaldada. Sarnaselt kinnitamisega saab karistada kas lisades ebameeldiva stiimuli, nt elektrishokk peale mittesoovitud käitumist või eemaldades meeldiva stiimuli, nt võttes koeralt mänuguasja ära. (McLeod, 2007)

Uuringud on leidnud, et positiivse karistuse ja negatiivse kinnituse kasutamine koerte treenimisel võib mõjuda negatiivselt koete käitumisele ja heaolule. Samas ei kinnita ükski uuring, et need koolitusmeetodid oleksid tõhusamad kui preemiapõhine koolitus. Pigem näitavad uuringud vastupidist. (Ziv, 2017, p. 11)

Oluline osa treeningust on koerte premeerimine. Üks premeerimise mooduseid on koeraga mängida tema lemmik mänguasjaga. (Kerley, 2010, p. 391) Uuringud on leidnud, et positiivse ja preemiapõhise treeningu tulemusena pööratakse koerajuhile rohkem tähelepanu ning lisaks on koerad seeläbi ka vähem stressis. Samuti on koera ja koerajuhi vaheline side tugevam positiivsete treeningmeetodite puhul. (Ziv, 2017, p. 10) Teine uuring toob välja, et kodukoertele ei ole sama kõrgeid ootusi kui teenistuskooertele, mis tõttu on ainult positiivsete meetodite kasutamine võimalik.

Samas teenistuskooerte koolitus peab olema vankumatu, kuna nendest koertest võivad sõltuda inimesed. Seetõttu võib teenistuskooerte koolitamine olla kaasaegsetest meetoditest traditsioonilisem. (Sanders, 2006, p. 158) Kuigi positiivne premeerimine on koerale meelepärasem, peab teenistukoer olema valmis koerajuhi negatiivse emotsiooniga ning premeerimisest ilma jäämisega. Teenistukoer peab täpselt teadma, mida temalt oodatakse ning milliseid tegevusi tuleb pingelistes olukordades ette võtta.

Markeerimine näitab koerajuhile, et koer on otsitud lõhna leidnud. Koerad võivad lõhna markeerida kahte moodi – kas aktiivselt või passiivselt. Aktiivne markeerimine tähendab tavaliselt kraapimist. Koer üritab kraapimisega pääseda lähemale kohale, kus lõhna kontsentratsioon on suurim. Selle juurde käib ka tihti objektide hammustamine – koer proovib hammastega eemaldada barjääri, mis lõhna peidab. Samas võib selline markeerimise meetod olla koera jaoks ohtlik, kui ta pahaaimamatult narkootilisi aineid võib alla neelata. Samuti kahjustab see ka paratamatult vara. Teine aktiivse markeerimise võimalus on haukumine. Koer liigub piirkonda, kus lõhn on kõige tugevaim ja haugub korduvalt kraapimata. See variant on parim koertele, kes on oma loomu poolest haukujad. Tihti käib haukumine kaasas ka kraapivate koertega: koerad võivad hakata frustratsioonist haukuma, kui nad ei pääse lõhnale ligi. (Gerritsen & Haak, 2017, pp. 31-32) Tihti õpetatakse koeri markeerima mitte otsitavat asja, vaid hoopis sellega seostuvaid lõhnu. Tavaliselt on nendeks lenduvad ühendid, mida on koeral lihtsam tuvastada. (Furton, *et al.*, 2002, p. 154)

Passiivne markeerimine kujutab endast tavaliselt seda, et koer istub, seisab või lamab vaikselt lõhna lähedal, ilma kraapimata. Mõned koerad suunavad nina tugevama lõhna suunas. Varasemalt peeti seda aktiivsest markeerimisest kehvemaks, kuna arvati, et koer kaotab instinkti ja intensiivsust. Kuid õigesti koolitatud ja premeeritud koerad markeerivad meeleldi passiivselt. Sellel markeerimisviisil on ilmselged eelised – koer ei ohusta ennast ega koerajuhti (näiteks juhul, kui koer peaks kraapides lõhkuma pakendi, mis sisaldab ohtlikke õhku paiskuvaid aineid) ning ei kahjusta vara. (Gerritsen & Haak, 2017, pp. 36-37) Passiivset markeerimist õpetatakse ka näiteks tiigrite väljaheiteid otsivatele koertele. Koerad liiguvad teadlastest ees pool ning leiu korral istuvad või lamavad väljaheite kõrvale ja ootavad koerajuhti. Nii ei kahjusta nad leidu ning sellest on teadlastel võimalik proove võtta. (Kersey, 2010, p. 391) Tänapäeval kasutatakse põhiliselt seda markeerimismeetodit, sest läbiotsitavad autod võivad olla hinnalised.

Aktiivset markeerimist õpetatakse koerale läbi mängu. Üks meetod on õpetada koerale väikeste aukudega tefloni või metalltoru kohale toomist. Kui koerale selline mäng meeldib, siis pannakse toru sisse tugevalt pakendatud narkootikum. Seejärel hakatakse koerale viskama toomiseks toru järjest

kaugemale, kus ta seda kohe silmadega leida ei saa. Kui koer toru leiab, premeeritakse teda toidu või mänguasjaga. Seejärel hakatakse narkootikumidega toru peitma järjest keerulisematesse kohtadesse, kus ta peab selle kätte saamiseks asju eest liigutama. Oluline on mängida neid mängu erinevates keskkondades ja tuua juurde häirivaid tegureid. Järgemööda hakatakse koerale tutvustama erinevate narkootiliste ainete lõhnu üksikult ning kombineeritult teiste ainetega. (Gerritsen & Haak, 2017, pp. 32-35)

Passiivset markeerimist saab koerale õpetada treeningkastiga, mille peal on väike ümar auk, kust koera koon sisse ei mahu. Treeningut alustatakse rahulikus kohas, kus on võimalikult vähe häirivaid tegureid. Koera pall pannakse treeningkasti, mis sisaldab ka narkootilist ainet ning kui koer läheb seda võtma, antakse talle “istu” käsklus. Koeral ei lubata kasti kraapida. Kui istuv koer paneb nina augu juurde, saab ta preemia. Kui koer on selle selgeks õppinud, lisatakse juurde teine treeningkast, mis ei sisalda narkootilist ainet. Kõigepealt näidatakse koerale tühja kasti ning seejärel narkootikumidega kasti ja kui koer markeerib õige kasti, saab ta preemia. Seejärel lisatakse treeningusse veel tühje kaste ning lastakse koeral õiget otsida. Hiljem õpetatakse haistma erinevaid narkootilisi aineid, ka kombineeritud kujul, ning hakatakse neid peitma erinevatesse kinnistesse peidukohtadesse. (Gerritsen & Haak, 2017, pp. 40-41) Ühes Berliini ülikooli uuringus, õpetati koeri markeerima kummeliteed. Tee näidis pandi koonuse sisse ning koera premeeriti markeerimise eest. Edasi õpetati koera rahulikult koonuse kõrval seisma ja ninaga aine poole osutama. Järgmises etapis lisati teine tühi koonus, et koeral oleks võimalik otsida üles kummelitee lõhnaga koonus. Kolmandas etapis lisati veel üks koonus eksitava lõhnaga, ning koer pidi leidma õige lõhna. Kui kõik uuringus osalevad koerad sooritasid selle ülesande 80% täpsusega, liiguti edasi neljandasse etappi. Selle käigus anti koerale nuusutada ühte koonust ning koer pidi tegema “jah või ei” otsuse, kas koonuses on otsitav lõhn või ei ole. (Fischer-Tenhagen, *et al.*, 2017, p. 438) Erinevatest allikatest selgub, et passiivset markeerimist õpetatakse koertele sarnaste meetoditega. Eelnevalt välja toodud uuringute puhul oli positiivne premeerimine läbivalt olulisel kohal igal õppimise etapil ning samuti haistmismeele arendamisel alustatud lihtsamate ülesannete lahendamisest ning liigutud järk-järgult raskema lahenduse poole.

Berliini ülikooli uuringus testiti koeri kahes grupis – esimeses grupis olid koerad, kes pidid markeerima ainult ühte ainet ning teises grupis olid koerad, kes markeerisid ainete segust ühte lõhna. Uuringu tulemused näitasid, et ainete segu markeerivad koerad vajasisid pikemat treeningut kui ühte ainet markeerivad koerad, et jõuda nõutud 80% täpsuseni. Samuti võivad koerajuhi oskused mõjutada koera õppimiskiirust. Ühe aine eristamist kasutatakse narko-, tubaka-, pommikoerte jt treeningul, kus koerale õpetatakse selgeks üks kindel lõhn ja koer peab leidma selle lõhna. Aine segu markeerivad

koerad otsivad samuti ühte kindlat lõhna, kuid nad peavad aru saama, milline on ühine nimetaja. Selliselt koolitatakse muuhulgas koeri, kes otsivad näiteks vähirakke. (Fischer-Tenhagen, *et al.*, 2017, p. 439) Teenistuskoele koolitamisel on oluline, et koer tunneks otsitava aine ära ainete segust: tänapäeval on üsna levinud olukord, kus näiteks narkootikumide või tubaka avastamise raskendamiseks lisatakse keelatud aine hulka koera eksitavaid lõhnu (nt pipar). Seepärast on oluline, et teenistuskoele suudaks erinevate lõhnade hulgast eristada seda, mida ta otsib.

Koera töökvaliteeti ei halvenda isegi see, kui koera on õpetatud otsima kuni kümnet erinevat lõhna. Koerad õpivad uusi lõhnasid aina kiiremini tuvastama ning lõhnade lisandumine ei too seejuures kaasa koolituse mahu suurenemist – koer on harjunud erinevate lõhnadega ning teab, et konkreetse lõhna leidmisel ootab teda ilmselt ka preemia, mispärast omistab ta uue lõhnateabe kiiresti. See kehtib ka tavapärasemast keerulisemates otsingutingimustes – kogunud teenistuskoele harjub uute situatsioonidega väga kiiresti. (Williams & Johnston, 2002, p. 63.) Aine leidmiseks otsivad koerad lõhna tavaliselt õhust, mitte ei aja jälge (Kerley, 2010, p. 391).

Läbivaks erinevate uuringute puhul oli positiivse premeerimise olulisus koerle uute asjade õpetamisel. Premeerimisest sõltub paljuski koera töökvaliteet ja töötahe. Samas on oluline silmas pidada, et ootused teenistuskoelele on kõrged ja teenistuskoele ei esinda vaid oma koerajuhti vaid kogu ametkonda. Seepärast peab koolitus ja kontroll koera üle olema parem kui kodukoera puhul. Lõhnade markeerimiseks on kaks erinevat meetodit – aktiivne markeerimine ja passiivne markeerimine. Üldiselt kasutatakse passiivset markeerimist, kuna see on ohutum nii koerale, koerajuhile kui ka varale. Teenistuskoele on võimelised talletama oma mällu palju erinevaid lõhnu ning seejuures kaotamata tööefektiivsuses. Hea koolitus on vajalik, et saada edukad teenistuskoele, kes naudivad oma tööd.

1.4 Koerle roll tollis

Tolli igapäevase töö eesmärk on kaitsta inimesi, majandust ja keskkonda. Eriti tähtis on see just Euroopas, kus kõik piirid on avatud. Ametnikud võitlevad iga päev salakaubaveo, piiriülese rahapesu ja kuritegevuse vastu. Nende õlul on ka ohustatud loomaliikide kaitse. (Zoll, 2022) Just nendes ülesannetes kasutatakse tollis koeri, kes oluliselt kiirendavad ja lihtsustavad tööprotsessi.

Teenistuskoele on väga väärtuslikud võitluses illegaalse ohustatud liikide kaubanduse vastu (Kersey, 2010, p. 393). Lõhnakoerad töötavad paljudes riiklikes ja eraorganisatsioonides üle kogu

maailma. Koerad on lõhnade tuvastamisel väga tõhusad. (Williams & Johnston, 2002, p. 56) Juba narkokoerte kohalolu on meeldetuletuseks korrarikkujatele, et ametivõimude haardeulatus on suur ja koerte haistmismeel hea (Linnemann & Turner, 2020, p. 5). Koerte kasutamine ainete leidmiseks on Ameerika Ühendriikides laialt levinud ning samuti tunnustatud kohtuekspertiisi valdkonnas ja õigusringkondades (Furton, *et al.*, 2022, p. 147).

2020. aastal oli Saksamaa tollis ligikaudu 340 atesteeritud teenistuskoera, kellest 160 olid saanud ka kaitsetreeningut. Suurema osa nendest koertest moodustasid saksa lambakoerad, Belgia lambakoerad, hollandi lambakoerad ja nende ristandid. Lõhnakoerad olid põhiliselt labradorid ja nende ristandid. (Deutscher Bundestag, 2020, S. 3)

Koerad on kõige laialdasemalt kasutatavad "lõhnadetektorid". Nende head haistmismeelt kasutatakse kõige tihedamini narkootikumide, lõhkeainete, vedelate süüteainete jääkide, inimjäänuste ja elusate inimeste otsimiseks. Koerad on töökindlad ja nende kasutamine biosensoritena on hästi välja arenenud. Nende haistmismeel on tunduvalt tugevam kui inimesel ja erinevad lõhnad talletuvad nende mällu pikaks ajaks. (Frederickx, *et al.*, 2011, p. 452) Koera lõhnatöö saab jagada kolme faasi: lõhna otsimise faas, otsustamise faas ja lõhna ajamise faas. Esimeses faasis otsib koer aktiivselt lõhna, liigub kiiresti ja nuhib ninaga sagedasti. Teises ehk otsustamise faasis on koer lõhna leidnud, tema tempo muutub aeglasemaks ja ta hingab sügavamalt ja aeglasemalt. Tihti teevad koerad selles faasis väikese peatuse. Viimases faasis otsib koer leitud lõhna täpset asukohta ja tema nuuskimise sagedus muutub väga ühtlaseks. (Thesen, *et al.*, 1993, p. 250)

Lõhn on kõige kontsentreeritum otsitava allikas. Mida kaugemale lõhn levib, seda nõrgem see on, moodustades lõhnakoonuse. Kui lõhn on allika ümber seisma jäänud, tekib lõhnapadi. Erinevad tegurid, näiteks tuul, õhutemperatuur, niiskus, pinnase temperatuur ja maastik mõjutavad lõhna koonust ja lõhnapatja ning nende hajumist. (Jones, *et al.*, 2004, p. 854) Koer suudab otsitava lõhna asukoha leida, tehes kindlaks lõhnamolekulide kontsentratsiooni õhus. Seda kasutab koer näiteks jälge ajades, kui otsustab, kuhu suunas otsitav inimene või loom liikus. Kui kontsentratsioon on suurem, siis on see jalajälg värskem. Inimese jaoks on selline jäljeajamine võimatu: kuigi lõhnareseptorite tundlikkus on inimesel ja koeral sarnane, siis on koertel palju rohkem retseptoreid kui inimesel. (Thesen, *et al.*, 1993, p. 251) Koerte lõhnataju on palju uuritud, aga pole välja töötatud kindlat meetodit, kuidas hinnata koerte töövõimeid. Selline meetod aitaks süstemaatiliselt võrrelda erinevate koeratõugude stabiilsust ja töökvaliteeti ning ennustada reaalseid töötulemusi. (Walker, *et al.*, 2005, p. 252) Koerad on väga võimekad lõhnade otsimisel, aga nad ei ole kõikvõimsad. Kui lõhn

puudub näiteks vaakumpakendi või seda peitva lõhna tõttu, siis ei tunne koer lõhna ega markeeri otsitavat ainet.

Lisaks koertele on uuritud ka teiste loomade võimekust narkootikumi lõhna tuvastamisel. Vaatamata sellele, et mesilased ja prussakad on uuringutes näidanud üles potentsiaali biosensoritena, ei asenda nad treenitud teenistuskoeri tollis nii pea. Pigem nähakse neid võimalusena toetada teenistuskoerte tööd lennujaamades, pakkudes ainete ja aineklasside detailsemat tuvastust. Nimelt on putukad võimelised üsna täpselt tuvastama, millise ainega on tegemist. (Schott, *et al.*, 2015, p. 11) Koera nina on ülimalt tundlik, kuid see pole peamine põhjus, miks ta on nii hea keelatud ainete otsimisel. Koer tahab olla inimesele meele järgi ja teha ülesandeid, mida talle antakse. Ühelgi teisel loomal ei ole inimesega nii tugevat sotsiaalset suhet kui koeral. (King, 2013, p. 43)

Vaatamata sellele, et teenistuskoera koolitamine on kulukas, on see võrreldes samaväärsete tööriistadega odavam variant. Brasiilia turul on instrument, mida saab kasutada mitteinvasiivse järelevalve tegemiseks ning selle hind jääb 70 000 ja 357 000 dollari vahemikku. Samas puudub sellel instrumendil teenistuskoera täpsus. Teenistuskoerte kasutust peetakse endiselt kõige mitmekülgsemaks ja kõige kiiremaks meetodiks keelatud ainete leidmisel. (Jantorno, *et al.*, 2020, p. 2) Lisaks ei nõua erinevat treeningut ega erilisi töövahendeid koera kasutamine pimedates tingimustes. Sama koera saab edukalt kasutada nii valgustatud kui pimedates piirkondades ning see vähendab läbiotsimise kulusid. (Gazit, *et al.*, 2002, p. 73)

Teenistuskoerte kasutamine ei ole eraldiseisev strateegia, vaid osa sõjast narkootikumide ja teiste illegaalsete ainete vastu (Lancaster, *et al.*, 2017, p. 374). Koera markeerimine ei ole piisav tõend illegaalsete ainete olemasolu kohta - ametnik peab peale markeerimist siiski kohvri või paki avama ja tuvastama selle sisu. Teenistuskoerte kasutamine on efektiivne viis võimaldamaks tolliametnikel lahendada keerukaid olukordi. Näiteks kasutatakse koeri, et otsida läbi mitte ainult kohvreid ja pakke, vaid ka ruume, erinevaid mootorsõidukeid ja inimesi. (Jayme & Walker, 2001, pp. 26-30)

Teenistuskoerad lihtsustavad ametnike tööd tunduvalt, sest autode läbiotsimine on suur ja ajamahukas töö. Koerte abil on võimalik auto läbi otsida kiiresti ja tõhusalt. Auto väline otsing koeraga annab tolliametnikule juba palju infot, samas on see diskreetne ja vähem intrusiivne läbiotsitavate jaoks. (Jayme & Walker, 2001, p. 26) Teenistuskoerad töötavad rahulikult rahvarohketes kohtades, näiteks lennujaamades ja piiripunktides, kus neil on võimalik viibida koerajuhi vahetus läheduses (Kerley, 2010, p. 393). Eelise annab koera kasutamine ka näiteks pimedas, kuna uuring on leidnud, et koera töökvaliteeti ei mõjuta see, kas ta otsib valguses või pimedas (Gazit & Terkel, 2002, p. 69). Samuti mahuvad koerad liikuma kitsastes tingimustes autokoormas (Maranik, 2019, lk 31).

Samas on väga oluline koera järjepidev treenimine – kui treeningute käigus leiab koer 100% kordadest otsitu, siis reaalses olukorras see protsent nii suur ei ole. Kui treeningute keskkond on kontrollitud, siis töökeskkonnas on väga palju muutujaid, mis ei sõltu koerast ega koerajuhist. Koerajuht peab arvestama, et töö olukord on koera jaoks palju keerulisem ja stressirohkem. Seejuures on aga oluline usaldada oma koera ja teda töö käigus mitte liiga palju segada – seeläbi ei tekita koerale üleliigset stressi. (Sanders, 2006, p. 162)

Valgevene oli üks viimastest riikidest, kes tollis teenistuskoeri kasutama hakkas. Valgevene toll kasutab vaid narko- ja tubakakoeri. Peale tollikontrolli kasutatakse koeri ka teiste ametkondade abistamiseks. Tänu koerte abile avastati 64 kg narkootilisi aineid ja 326 ühikut psühhotroopseid aineid. Koostööd on tehtud ka Poola ja Ukraina tolli koerajuhtidega. (Соколова, 2020, 448-449) Samas on Eesti tollis teenistuskoeri kokku üle 20-ne. Eestis kasutatakse teenistuskoeri tolli töös palju, kuid nende tööperioodid on ametnike omadest lühem, sest nad vajavad rohkem puhkust. Teenistuskoerte kohalolu tolli töös võiks olla isegi suurem, kuna tuleb ette hetki, kui koeri on kontrollides väga vaja. (Maranik, 2019, lk 34-35)

Teenistuskoerad läbivad intensiivse treeningu, sest neil tuleb tulla toime töö käigus ette juhtuvate stressiolukordadega. Vaatamata sellele, et koerad töötavad ninaga, peavad nad olema heas füüsilises vormis, et ronida, hüpata ja roomata lõhna otsides. (Jones, *et al.*, 2004, p. 856) Kuna teenistuskoerte töö on nii mentaalselt kui ka füüsiliselt looma jaoks kurnav, jõuavad nad alati faasi, kus töötamine enam kõne alla ei tule.

Sõjaväe teenistuskoerad saadetakse pensionile tavaliselt vanaduse, ortopeediliste probleemide või vähi tõttu. Puusadüsplaasia ja küünarliigese düsplaasia on paljudel töökoertel esinev probleem ning eriti tugevalt on mõjutatud geneetilise eelsoodumusega koeratõud, näiteks saksa lambakoer ja labrador. Soovitavalt peaksid veterinaarid koerajuhtidele nõu andma, kuidas koera tema karjääri jooksul heas füüsilises vormis ja hea tervise juures hoida. (Jones, *et al.*, 2004, p. 856)

Koera ja koerajuhi side on väga tugev. Koerajuhi vahetusel langeb koerte töökvaliteet. Kuigi iga koera reaktsioon uuele koerajuhile on erinev, siis üldiselt on reaktsioon negatiivne. (Jamieson, *et al.*, 2018, p. 8) Koera ja koerajuhi side on üks võtmekomponente teenistuskoera töös. Koerajuhi oskused mõjutavad koera tööd oluliselt – hea koerajuht suudab ka keskpärase koeraga näidata suurepäraseid töötulemusi.

Koerte kasutamine tollis annab suure eelise – nad lihtustavad ametnike tööd ning muudavad kontrolliprotseduurid kiiremaks ja sujuvamaks. Teenistuskoerte abiga on tollikontroll lihtsam ja vähem koormav ka piiriületajate jaoks: koera nina suudab kaugusest tuvastada keelatud aine

olemasolu, seega ei pea tolliametnikud iga kord piiri ületavate inimeste pagasit läbi otsima. Samuti on koerte abil võimalik läbi otsida kitsaid ja pimedaid ruume, kuhu ametnikel on keeruline pääseda. Koerad on tollis võimelised leidma narkootikume, tubakat, sularaha, ohustatud liike ning nendest valmistatud tooteid. Erinevad tehnoloogilised arengud ei ole veel võimekuselt ning kuludelt jõudnud teenistuskooertega konkurentsivõimelisele tasemele. Siiski ei ole koerad kõikvõimsad ning neid tuleb pidevalt treenida ja nende heaoluga arvestada. Kuritegevusega võitlemiseks kasutavad koeri kõik Euroopa riigid, nende hulgas Saksamaa.

2. TEENISTUSKOERTE KAASAMINE TOLLI TEGEVUSSE

2.1 Uurimismetoodika

Lõputöö eesmärk on välja selgitada, milline on teenistuskoeerte valiku, koolitamise ja töösse kaasamise praktika Saksamaa tolliteenistuses. Eesmärgi saavutamiseks kasutati kombineeritult nii kvalitatiivseid kui kvantitatiivseid andmekogumis- ja analüüsimeetodeid ning tehti empiiriline uuring. Kvalitatiiv-kvantitatiivne uuring aitab jõuda paremini uuritava sügavama mõistmiseni (Õunapuu, 2014, lk 70). Kvantitatiivselt analüüsiti vaid arvandmeid suletud küsimuste vastuste põhjal, kuid suuremas osas kasutati siiski kvalitatiivset meetodit. Kvalitatiivne uuring sobib peidetud sisu uurimiseks, mida ei ole mõistlik arvuliselt mõõta. Samuti võivad kvalitatiivse analüüsi tulemused meetodi avatuse tõttu eeldatavatest tulemustest erineda. (Langerspetz, 2017, lk 184) Töö uurimuslikus osas viidi läbi küsitlus (vt lisa 1) Saksamaa tolli esindajaga, kes on vastutav teenistuskoeerte kasutamise ja koolitamise valdkondades.

Lõputöös kasutati ettekavatsetud ehk eesmärgipärast valimit. Ettekavatsetud valim tähendab, et valim vastab eesmärgile sisuliste kriteeriumite alusel (Õunapuu, 2014, lk 150). Selle valimi puhul otsustab autor, mida on vaja teada ning leiab valimi, kes oskab ja saab anda vajalikku informatsiooni. Eesmärgipärane valim ei ole juhuslik ning valimi arv ei pea olema kindlaks määratud (Etikan, *et al.*, 2016, p. 2). Lõputöö valimiks oli Saksamaa tolliameti isikliku ohutuse, relvastuse, teenistuskoeerte ja õiguskaitse osakonna ametnik. Küsitlusele vastanud ametnik kogus ka lisainformatsiooni kollektiivilt. Suhtlus käis *Generalzolldirektion* kontaktisiku kaudu ning konsulteerinud ametnike arv ei ole teada.

Saamaks ülevaate teenistuskoeerte kasutusest, valikust ja koolitamisest viidi läbi ekspertküsitlus (vt lisa 1). Kvantitatiivses küsitluses kasutatakse suletud küsimusi ning analüüsitakse arvandmeid, kvalitatiivses küsitluses kasutatakse avatud küsimusi (Õunapuu, 2014, lk 159), käesolevas töös kasutati mõlemaid variante. Andmekogumise meetodina on küsitlus väga levinud nii kvalitatiivses kui kvantitatiivses uurimuses. Samuti kasutatakse küsitlusi eksperthinnangute saamiseks. (Õunapuu, 2014, lk 160)

Küsitlus toimus e-kirja teel ajavahemikul 04.03.2022-07.04.2022 ning saadeti Wordi dokumendi vormis. Algselt pöörduiti *Neuendettelsau* ja *Bleckede* tolli teenistuskoeerakoolide poole. Mõlemad koolid tegid lõputöö autori kohta taustauuringu ning seejärel keeldusid küsimustele vastamast. Edasi saadi kontakt Saksamaa tolli personaliosakonnaga, kes edastas vajaliku *Generalzolldirektion*'i kontakt. Kontaktisik palus ka tõendusmaterjali, et tegemist on kindlasti uurimustööga

Sisekaitseakadeemia tarbeks. Seejärel saadeti küsitlus kontaktisikule, kes peale kollektiiviga konsulteerimist küsitlusele vastas.

Küsitlus koosnes kahest osast – üldine osa, kus küsiti ülevaatlikku infot koerajuhtide, koeratõugude, erinevate lõhnaoorte, oorte kasutuse ja teenistuskoorte tuleviku kohta, ning koolituse osa, mis hõlmas koera valikut ja koolitust. Esimeses osas oli 11 küsimust ja teises osas 10 küsimust. Avatud küsimusi oli esimeses osas 8, ülejäänud 3-le küsimusele vastamine eeldas arvuliste andmete edasi andmist. Teises osas olid kõik küsimused avatud. (vt lisa 1) Avatud küsimused ei anna vastusevariante ette ning vastaja peab vabalt vastama (Õunapuu, 2014, lk 162). Avatud küsimuste vastused jagatakse kategooriatesse, et oleks lihtsam sarnaseid vastuseid koondada (Langerspetz, 2017, lk 144). Avatud küsimuste kasuks otsustati, et saada võimalikult palju informatsiooni ning vältimaks vastaja vastuste mõjutamist. Üldises pildis kattusid küsitluse küsimused teoorias uurituga ning tuletati teoriast deduktiivselt. Suletud küsimusi analüüsiti kvantitatiivselt.

Saksakeelses tekstis kasutati mõistet „*Spürhund*“ või „*Reiner Spürhund*“ (inglise k *snifferdog*), mis käesoleva töö kontekstis tähendab üldistatult lõhna otsivat koera ehk lõhnaoera. Eestikeelsetes tekstides viidatakse lõhnaoortele tavaliselt konkreetsemalt (nt narkokoer, tubakakoer jne).

Analüüsile eelnevalt tõlkis ning korrastas autor vastused. Saadud vastused analüüsiti, teostati sisuanalüüs ehk kontentanalüüs. Kontentanalüüs on süstemaatiline ning see algab analüüsiüksuse määramisega. See meetod võimaldab kiiresti analüüsida suurt hulka teksti (Langerspetz, 2017, lk 178) Vastuste kodeerimiseks (vt lisa 2) kasutati nii induktiivset ehk andmetest lähtuvat meetodit kui ka deduktiivset ehk teoriast lähtuvat meetodit, sest terviklik teadustöö koosneb induktiivsetest kui ka deduktiivsetest elementidest (Langerspetz, 2017, lk 51). Lähtuti mõlemast, sest see võimaldas paremini kasutada teoriast tulenevaid teadmisi. Siiski avatud küsimustest ja kvalitatiivse meetodika avatusest tingitult tuli osa vastustest kategoriseerida ja kodeerida induktiivselt.

Loodi 14 kategooriat, milleks olid „Teenistuskoorte kasutusvaldkonnad“, „Suurimad muutused“, „Teenistuskoorte kasutussuundade areng“, „Nõuded koortele“, „Koera valimise protsess“, „Koerajuhid“, „Koeratõud“, „Koorte teenistusrollid“, „Koorte koolitusmeetodid“, „Koorte baaskoolitus“, „Koeratiimide kohustused“, „Teenistusülesanded“, „Eelised ja puudused“ ja „Koorte kasutus“. Esimese kategooria alusel moodustus 9 koodi, teise kategooria alusel moodustus 8 koodi, kolmanda kategooria alusel moodustus 12 koodi, neljanda kategooria alusel moodustus 12 koodi, viienda kategooria alusel moodustus 11 koodi, kuuenda kategooria alusel moodustus 20 koodi, seitsmenda kategooria alusel moodustus 19 koodi, kaheksanda kategooria alusel moodustus 7 koodi,

üheksanda kategooria alusel moodustus 11 koodi, kümnenda kategooria alusel moodustus 13 koodi, üheteistkümnenda kategooria alusel moodustus 15 koodi, kaheteistkümnenda kategooria alusel moodustus 12 koodi, kolmeteistkümnenda kategooria alusel moodustus 21 koodi ja neljateistkümnenda kategooria alusel moodustus 10 koodi. Kokku loodi 180 koodi. (vt lisa 2)

2.2 Teenistuskoad Saksamaa tollis

Järgnevas peatükis antakse ülevaade teenistuskoadte kasutuse arengust, teenistuskoadte valikust, koerajuhtidest, koolitusest ja koerte kaasamisest tolli töösse Saksamaal. Esitletakse küsitluse tulemusi ning nende põhjal kirjeldatakse Saksamaa praktikat. Samuti kirjeldatakse küsitluse käigus kogutud statistilisi andmeid.

Küsitluses kinnitatakse, et algsed (kood 1) **kasutusvaldkonnad** (liikuvad kontrollüksused, rahvusvahelistes piiripunktides lennujaamades ja sadamates) (koodid 2-9) on oma kasulikkust tõestanud. Toll on läbinud struktuurimuutusi ja tänu varasemale edule on tolli teenistuskoadte loodud uued töösuunad (koodid 3-7). Tuuakse välja, et koeri kasutatakse võitluses deklareerimata (ümbrikupalk) ja ebaseadusliku töötamise ja töötajate vastu, otsides sularaha. Samuti pakub toll toetust liiduvabariigi ja liiduriigi politseile ja kohtutele. Eraldi tuuakse välja avalike suhete ja töötajate värbamise valdkonnad, millesse teenistuskoadi kaasatakse. Siiski ei oska Saksamaa toll ette näha tulevikus tekkivaid uusi tööülesandeid, kuhu teenistuskoadi kaasata.

„Alates 2011. aastast ei koolitata tollis lõhnakoeri enam aktiivselt markeerima, vaid kasutatakse passiivset markeerimist (jäädes leidmiskohas liikumatuks). Sellel markeerimiskäitumisel on eelis, et suures osas välditakse läbiotsitavate objektide ja kaupade kahjustamist.“

Aktiivse markeerimise kaotamine on üks viimase 10 aasta suurimatest muudatustest (koodid 1-2). Veel on märkimisväärsed muudatused näiteks relvade ja lõhkeainete lõhnakoerte (kood 5) eemaldamine tolli vastutusalast ning hoopis sularaha ja tubakakoerte (koodid 3-4) koolitusprofiili loomine. Samuti testitakse uusi suundi, näiteks dopingu ja andmekandjate (koodid 6-7) lõhnakoeri. Lisaks on järjest olulisem järgida loomakaitse eeskirju (kood 8) ning selle pärast on lõpetatud koertele valu põhjustavate treeningseadmete kasutamine.

Teenistuskooerte kasutuse **arengu** hindamiseks küsiti mitmeid küsimusi. Saksamaal on väga pikk ja edukas praktika teenistuskooerte kasutamisel tollis. Küsitluse analüüsisist selgus, et tollis on koeri kasutatud aastakümneid (kood 2) erinevates valdkondades tolliametnike toetuseks.

„Koeratiimide kasutuselevõtt on alati riskidele orienteeritud ja lähtub tolli tehnilistest vajadustest“

Küsitlusest selgub, et vastaja ei leia, et tehnoloogia (kood 8) ohustaks teenistuskooerte tulevikku Saksamaa tollis. Saksamaa toll kasutab erinevaid tuvastamistehnoloogiaid (nt erinevad röntgenseadmed, lõhkeaine- ja narkotestid). Erinevad abivahendid ei konkureeri omavahel ega sõltu üksteisest (koodid 11-12). Sellest tulenevalt ei avalda tehnoloogia areng koeratiimide arvu.

„Suurim kasu peitub erinevate abivahendite kombineerimises“

Kategooriad „**Nõuded koertele**“ ning „**Koera valimise protsess**“ on tihedalt seotud. Välja toodi nii otsitavad iseloomuomadused kui ka protsess, kuidas koera valitakse, testitakse ja lõpuks tolli tarbeks ostetakse.

Tabel 1. Saksamaa tolli nõuded teenistuskooertele (autori koostatud, Saksamaa tolli andmete põhjal)

Koertele seatud nõuded	Koodid
Hea tervis	Kood 1
Kergesti treenitav	Kood 11
Inimese jaoks ohutu	Kood 8
Sotsiaalne	Kood 9
Vähemalt aasta vanune	Kood 2
Vastupidav	Kood 3
Hea stressitaluvus	Kood 4
Sihikindlus	Kood 6
Kiire taastumisvõime	Kood 5
Kõrge saagi- ja jahimotivatsioon	Kood 7

Lisaks toodi välja, et kombineeritud koertele, keda kasutatakse ka kaitseülesanneteks, on erinõuded (kood 12).

Küsitlusest selgus, et kogu **koera valimise protsess** on tollil kindlaks määratud ja käib vastavaid spetsifikatsioone sisaldava määruse (kood 1) järgi. Protsess toimub järgmiselt (koodid 3-11): koer peab läbima sobivustesti ning seejärel kontrollib veterinaar tema tervist ja füüsilist vormi. Koerad ostetakse katseajaga tavaliselt 4-6 nädalaks ning enne katseaja lõppu peavad nad tolli teenistuskooerte

koolis läbima sobivuseksami. Koera sobivuse või mittedobivuse üle otsustab komitee, kuhu kuulub ka tulevane koerajuht, ning üheks kriteeriumiks on koera sobivus ja kontakti tekkimine koerajuhiga. Samuti toonitatakse küsitluses, et toll ei osta kutsikaid.

Kuues kategooria „**Koerajuhid**“ ei olnud algselt planeeritud, kui lisati küsitluse vastuste põhjal. Selles kategoorias kirjeldati, milliseid omadusi otsitakse tulevase koerajuhi puhul Saksamaa tollis. Samuti kirjeldati koerajuhtidele kohaldatavaid lisatasusid ja võimalusi.

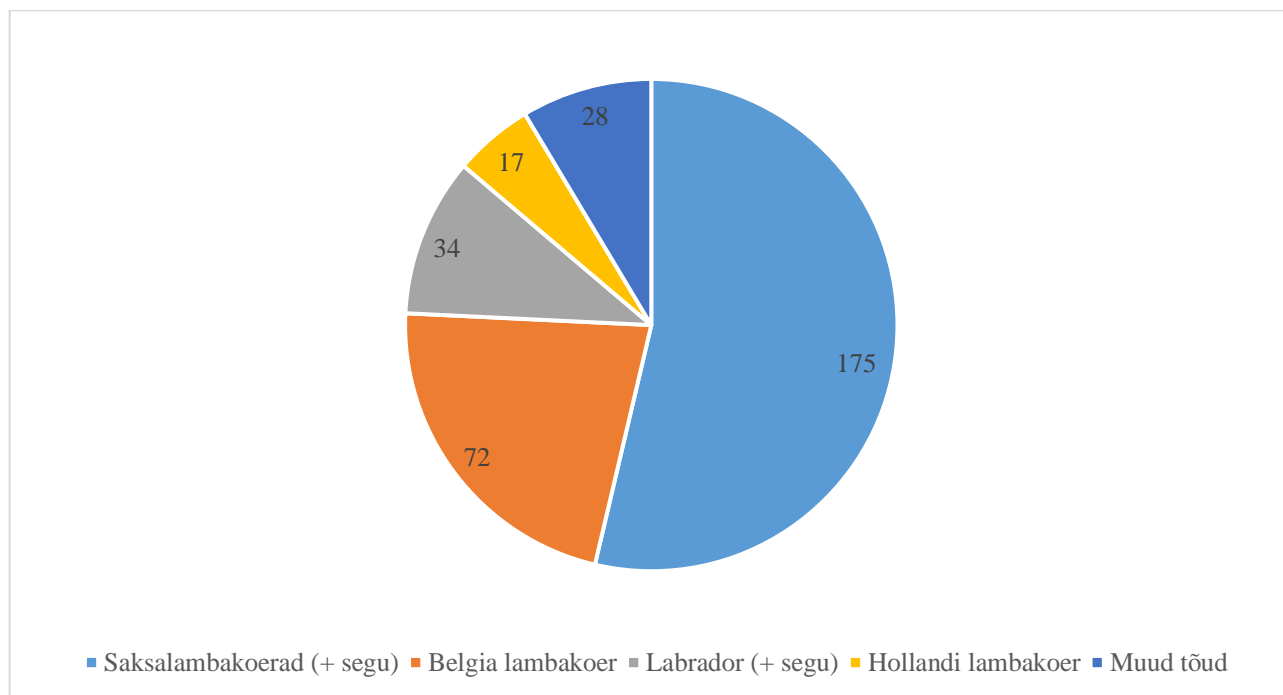
„Koerajuht on tolliametnik, kellel on oma tööülesannete täitmiseks võimalik kasutada teenistuskoera abi.“

Kõige rohkem toonitati seda, et koerajuht astub ametisse pikaks ajaks (kood 10). Koodid 2-9 kirjeldavad nõudeid koerajuhile. Koerajuhilt oodatakse mõistvat ja empaatiavõimelist suhtumist koertes, samuti peavad nad vastama füüsiliselt ja psühholoogiliselt koerajuhi nõuetele. Koerajuhi ülesanne on tagada koera heaolu. Lisaks peab tulevane koerajuht kas omama eelteadmisi töövaldkonna kohta või olema valmis neid omandama. Samas selgus küsitlusest, et erialane töökogemus ei ole koerajuhi valikul esmatähtis, pigem hinnatakse sobivust eelnevalt kirjeldatud kriteeriumitega.

„Saksamaa toll püüab pidevalt saada tööle nooremaid tolliametnikke, et tagada hea vanuste kombinatsioon ja jätkuv areng kogemuste põhjal.“

Eraldi toodi küsitluse vastustes välja koerajuhtide hüved: rahaline toetus koerte hooldamiseks ja toitmiseks, 45 minutit ajakrediit igapäevaselt (ka vabadel päevadel, puhkuse ja haigestumise korral läheb kirja 45 minutit tööaega). Viimane tuleneb koera hooldamiseks realselt kuluva aja kompenseerimise pärast.

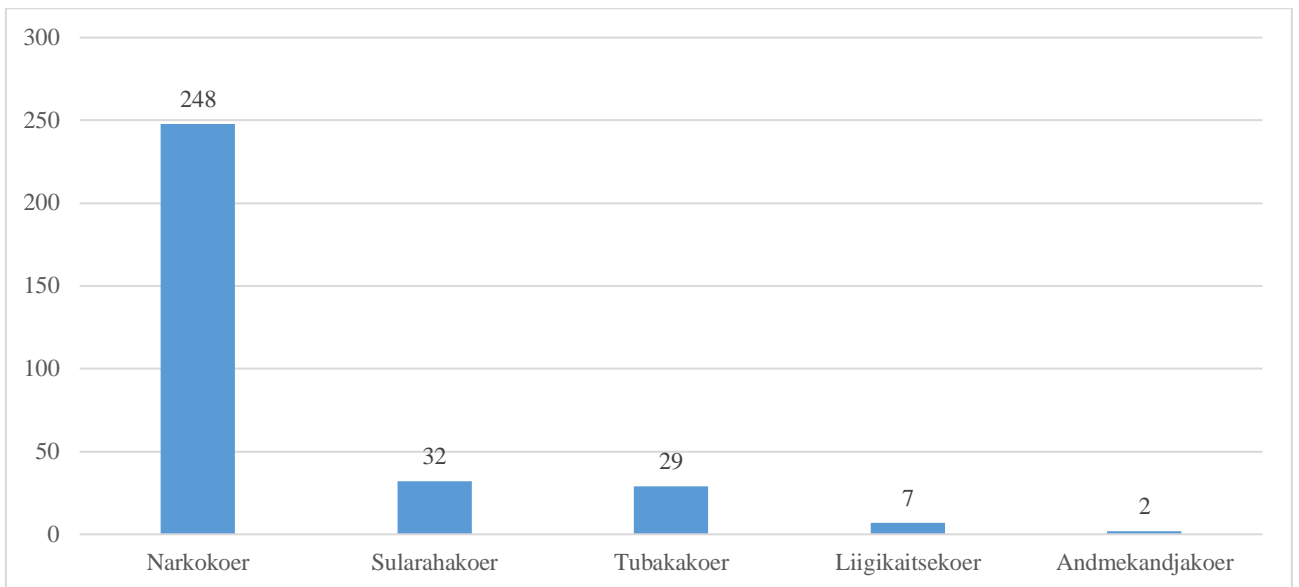
Kategooriad „**Koeratõud**“ ja „**Koerte teenistusrollid**“ toodi eraldi välja, et paremini kirjeldada Saksamaa tollis kasutatavaid tõuge ja nende spetsialiseerumist. Need kategooriad kajastavad tollis kasutatavaid tõuge, teenistuskoerte jagunemist kasutuse ja spetsialiseerumise järgi.

Joonis 1. Tolli teenistuskoeerte jagunemine tõugude järgi (autori koostatud küsitluse vastuste põhjal)

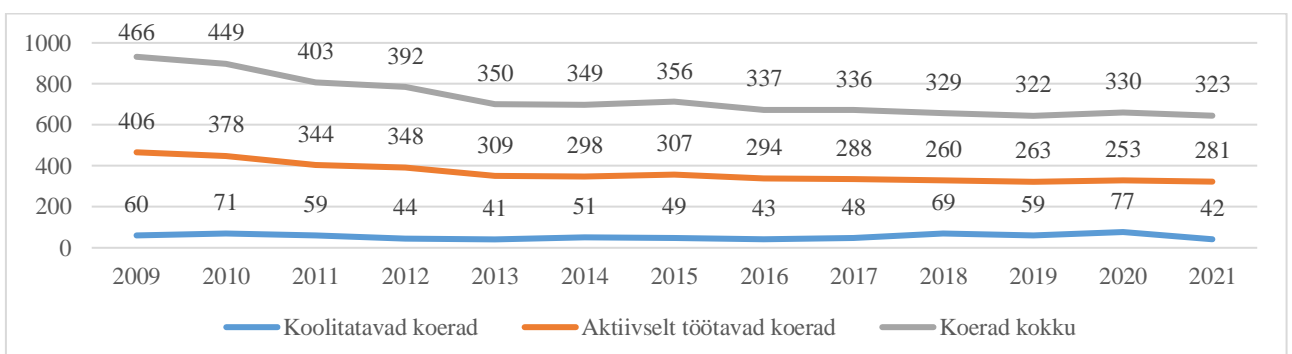
Küsitlusest nähtuvalt on Saksamaa tollis kasutusel hetkel koeri 19-st erinevast tõust ja tõu segust (koodid 1-19). Kõige rohkem on saksa lambakoeri, neid on 171 (+ 4 saksa lambakoera segu). Arvukuselt järgmine tõug on belgia lambakoer (72), seejärel labrador ja labradori segu (32+2), järgmine on hollandi lambakoer (17). Ülejäänud tõud on suuršnautser, Airedale'i terjer (1), border kolli (2), saksa karmikarvaline linnukoer (5), saksa lühikarvaline linnukoer (5), siledakarvaline retriiver (4), Jack Russelli terjer (1), Parson Russelli terjer (1), foksterjer (1), Weimari linnukoer (2), austraalia karjakoer (2), *Herderterrier* (2) ja segavereline koer (1). Lambakoeratõud moodustavad tollis kasutatavate koerte arvust üle 81%. (vt joonis 1)

Küsitlusest selgus, et Saksamaa tollis jagunevad **koerte teenistusrollid** järgmiselt: lõhnakoerad moodustavad suurema osa tolli teenistuskoeertest, neid on 60% ja kombineeritud koeri on 40%. Samuti jagunevad koerad lõhnaspetsialiseerimise kaupa. Narkoeri on Saksamaa tollis teistest märkimisväärselt rohkem. moodustades 76% kõigist koertest. Sularaha ja tubakakoerte arvud on sarnased, moodustades ligikaudu 10% kogu koertest. Liigikaitsekoeri on vaid 7, moodustades 2% ning kõige vähem on andmekandja lõhnakoeri, keda on ainult 2 ja nad moodustavad alla 1% kogu koerte arvust Saksamaa tollis. (vt joonis 2)

Joonis 2. Koerte jagunemine lõhnaspetsialiseerumise järgi (autori koostatud küsitluse tulemuste põhjal)

Jooniselt 3 nähtub, et teenistuskoe arvu on 2009. aastast olnud langevas joones. Kõige rohkem koeri oli tolliteenistuses 2009. aastal ning kõige vähem aastal 2019. 2021. aastal on igas kategoorias koerte arv olnud ligikaudu 30% madalam kui aastal 2009. Kõige rohkem langes koerte arv 2011. aastal, kui eelmise aastaga võrreldes oli 46 koera vähem ning koerte arv langes üle 10%. Peaaegu sama drastiline muutus toimus aastal 2013, kui kogu koerte arv vähenes 42 võrra, mis oli samuti üle 10%. Kahel aastal koerte arv tõusis – 2015 2% ehk 7 koera võrra ja 2020 aastal 2,5% ehk 8 koera võrra. Keskmise languse kogu koerte arvus on olnud 3% aastas. Samuti on aktiivses teenistuses olevate koerte arv langenud aastate lõikes keskmiselt 3% aastas. Koolitatavate koerte arv on küll muutunud, aga aastate lõikes on keskmine muutus väga väike – 0,3% tõus. Suurim muutus on olnud aastal 2021, kui koolituses oli 35 koera vähem kui eelneval aastal. (vt joonis 3)

Joonis 3. Tolli teenistuskoe arvu areng (Saksamaa tolliameti koostatud, autori tõlgitud)

Koolitusmeetoditena tuuakse välja neli erinevat teguviisi (koodid 1-4):

Tabel 2. Koolitusmeetodid (autori koostatud küsitluse andmete põhjal)

	Positiivne	Negatiivne
Sarrustus	Millegi meeldiva lisamine Tugevdab käitumist	Millegi ebameeldiva äravõtmine Tugevdab käitumist
Karistus	Millegi ebameeldiva lisamine Vähendab või takistab käitumist	Millegi meeldiva äravõtmine Vähendab või takistab käitumist

Uue käitumise loomisel kasutatakse ainult sarrustust ehk käitumise tugevdamist. Karistust ehk käitumise vähendamist kasutatakse vaid eelnevalt treenitud koerte puhul, kui tekkinud on soovimatud käitumised. Vaid sellisel juhul võetakse kasutusele käitumise vähendamise meetmed.

„Toll kasutab kõikidel koolituseladel klikkeri abi, see tähendab, et klikker ühendatakse soovitud käitumisega sekundaarse võimendina ning peale seda järgneb preemia, milleks võib olla näiteks suuline kiitus, maius, mänguasi või saagi kandmine (kaitsekoolitusel).“

Baaskoolitus on Saksamaa tollis väga reglementeeritud ja ning selle kvaliteedi (kood 4) tagamisele pannakse palju rõhku. Kõik koeratiimid koolitatakse ühes kahest tolli teenistukoerte koolist (koodid 2-9), kas *Blekedes* või *Neuendettelsaus*. Küsitluses toodi välja, et mõlemad koolituskeskused on WCO poolt sertifitseeritud, mis see tähendab, et tagatud on kõrge kvaliteet, lähtutakse rakendusnõuetest ja loomakaitse eeskirjadest. Koeratiime koolitavad tolliametnikud, kes töötavad koolituskeskustes täiskohaga. Tingimused koolituskeskustes on professionaalsed: pakutakse majutust, on olemas söökla, koolitusruumid, koeraaedikud, jooksuaedikud, vabaaja veetmise kohad ja treeningalad.

„Koeratiimid läbivad koolituse, mis kestab 1 kuni 1.5 aastat ning seejärel saavad nad tööle asuda.“

Küsitlusest selgus, et lõhnakoeri koolitatakse kokku 13 nädalat, kombineeritud koerte põhikoolitus kestab 18 nädalat ning inimesi läbiotsiva lõhnakoera koolitusperiood on 15 nädalat. Kuna koolitus toimub mitmes osas, siis kestab see kokku eelnevalt mainitud perioodi – 1 kuni 1.5 aastat.

„Koolituse kestuse aluseks on vastava teenistukoera koolituskood ja koolituse aeg oleneb sellest, kas koera kasutatakse edaspidi lõhnakoerana või kombineeritud koerana.“

Koeratiimide kohustustest toodi välja, et otseselt ametlikku koolituskohustust (kood 1) koerajuhtidel pole, aga koerajuhid koolitavad oma koeri igapäevaselt (kood 2). Seda teevad nad kasutades koeri kontrolliülesannetel, tehes harjutusi kontrollivälistel töötundidel ning ka vabal ajal.

Küsitlerv toonitas, et individuaalse (kood 4) koolituse tegemisel lähtutakse oma koera võimekusest (kood 5) ja treenerite nõuandeid (koodid 6-7) meeles pidades.

„Põhimõtteliselt koolitavad koerajuhid oma koeri igapäev.“

Küsitlusest selgus, et peale baaskoolituse lõppu töötavad koerajuhid kohalike koeratreenerite järelevalve (kood 8) all, mis tagab kõrge tulemuslikkuse (kood 9) teenistuses. Lõhnakoerte koeratiimid osalevad vähemalt korra kuus lõhnakoolitusel, kombineeritud koerad osalevad vähemalt ühel lõhnakoolitusel ja ühel kaitsekoolitusel kuus (koodid 11, 13). Mõlemad treenivad ka vähemalt kord kuus kuulekust (kood 12). Viimase kümne aasta jooksul pole märkimisväärseid muutusi olnud treeningute tiheduses.

Atesteerimise peavad korra aastas läbima kõik koeratiimid, et tõestada oma jätkuvad tulemuslikkust (kood 14). Lisaks iga-aastasele atesteerimisele peavad koeratiimid iga kahe aasta tagant osa võtma ühes kahest tolli teenistuskoele koolis korraldatavast täiendkoolitusest (kood 15).

Kategooria „**Teenistusülesanded**“ kirjeldab hetkel teenistuses olevate koeratiimide töövaldkondi. Kategooria hõlmab nii esmaseid kui ka teisejärgulisi kasutusvaldkondi.

Tabel 3. Saksamaa tolli teenistuskoele esmased ülesanded (autori koostatud, Saksamaa tolli andmete põhjal)

Ülesanne	Kood
Kontrollüksused lennujaamad meresadamad	Kood 1 3 4
Liikuv kontroll	Kood 2
Füüsilise vägivalla abi	Kood 5
Isikliku turvalisuse osa	Kood 6
Aktsiisikauba avastamine	Kood 7
Keeldude ja piirangutega kauba avastamine	Kood 8
Kriminaalmenetluses tõendite otsimine	Kood 9

Lisaks esmatähtsatele ülesannetele kasutatakse koeri ka teistes valdkondades, milleks võivad olla näiteks auditi- ja uurimisprotsessid (koodid 10-11).

„Koeratiimid on põhimõtteliselt kasutusel kõigis tolli töövaldkondades.“

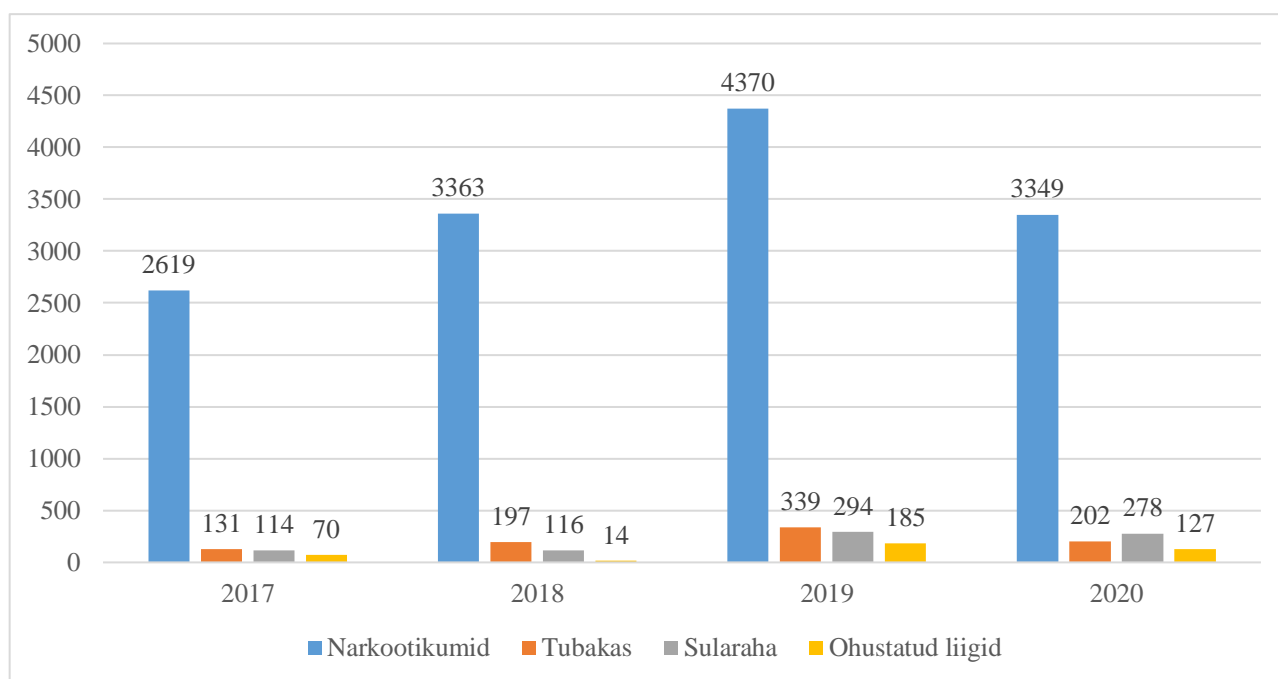
Teenistuskoele **eelistena** toodi välja erinevaid punkte (koodid 1-18): tolliüksuste toetamine, usaldusväärne ja tõhus avastamisvahend, ametnike kahtluste kinnitamine või välistamine, lühikese

aja jooksul suure mahu läbitöötamine, kontrolli kestuse kiirendamine, kohaloluga kontrolli toimimise tagamine, eskaleeruvate olukordade või rünnakute korral kaitsmine. Lisaks eelnevale aitavad teenistuskoratiimid toetada teisi ametiasutusi (nt politsei, kohtusüsteem), edendada ametkonna positiivset kuvandit ning toetada uute töötajate värbamist.

Teenistuskorerte puudusi toob vastaja välja oluliselt vähem (koodid 19-21). Nimelt erinevalt tehnilistest vahenditest vajab koer aega taastuda, mis piirab teenistuskorera kasutuse aega. Samuti paneb koerajuhil amet piirangud koerajuhile – koerajuhil on väiksem paindlikkus kõrvaliste tööülesannete täitmisel ning vastusvaldkonna muutmisel.

Koera kasutuse tiheduse (kood 6) kohta ei saanud küsitluses anda vastust, kuna selline info neil puudub ning selle kohta ei ole regulatsioone. Esmane prioriteet on koertiimide efektiivne ja tõhus kasutus ning seetõttu kasutatakse erinevaid järelevalve meetmeid, et leida sobiv koeratiimide kasutustihedus. Saksamaal on ligikaudu 330 koeratiimi (kood 1).

„Koerad töötavad 8 kuni 10 aastat, olenevalt nende tervisest ja võimekusest.“

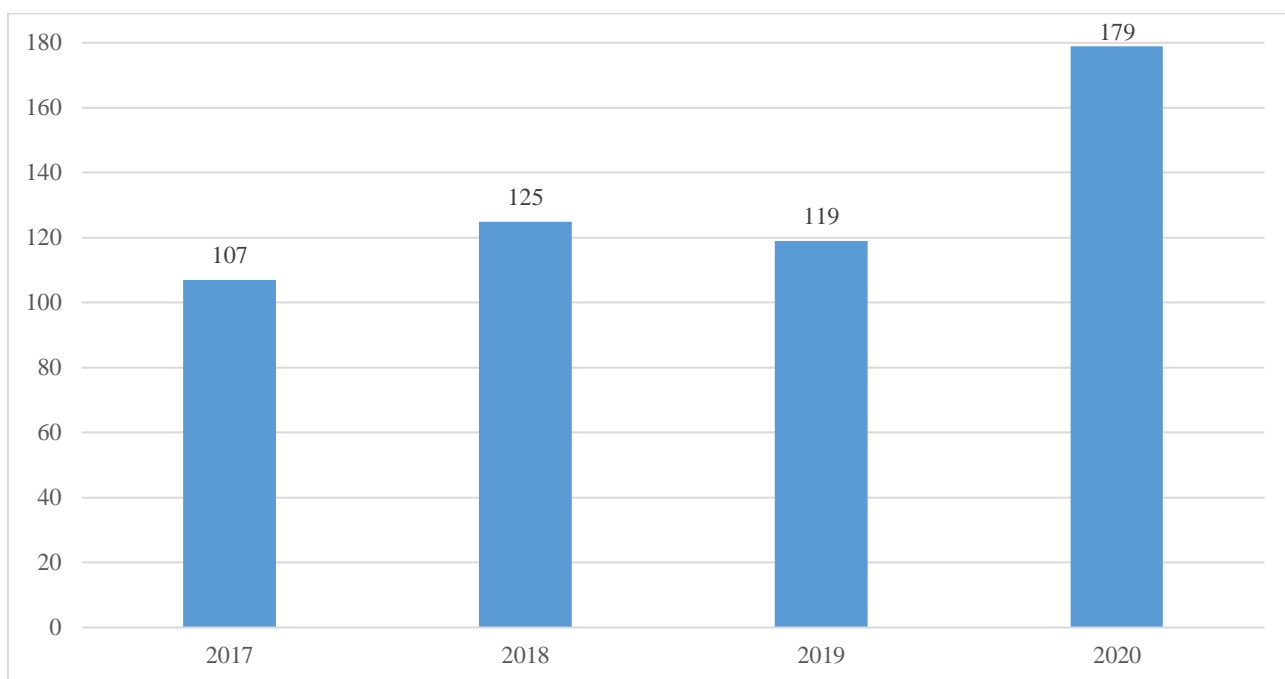

Joonis 4. Teenistuskorerte leidude arvud alade kaupa aastatel 2017-2020 (autori koostatud, Saksamaa tolli statistika põhjal)

Jooniselt 4 nähtub, et narkootikumide leiud on 2017-2020 andmetel olnud ülekaalukad. Siinkohal on oluline märkida, et leidude arv on kõigi narkootiliste ainete leidude summa. Marihuaanat on Saksamaal avastatud teistest narkootilistest ainetest märkimisväärselt rohkem. Kõige vähem on

avastatud ohustatud liike ja nendest tehtud tooteid ning kõige väiksem tulemuslikkus oli aastal 2018, kus oli vaid 14 leidu. Aasta 2019 on igas valdkonnas olnud kõige tulemuslikum, aasta 2017 on olnud kõige madalama tulemuslikkusega kolmes valdkonnas. Kasutades eelnevat infot (vt joonis 4), saab järeldada, et keskmiselt on perioodil 2017-2020 iga koera kohta 12 leidu aastas. Täpsemate andmete puudumise tõttu ei ole võimalik eristada erinevaid aineid otsivate koerte leide.

Kombineeritud koeri kasutatakse ka vahetu ohu tõrjumiseks. Jooniselt 5 nähtub, mitmel korral on koeri aasta jooksul selle eesmärgiga kasutatud. Kui 2017. aastal oli koerte abi vaja 107-l korral, siis 2020. aastal tuli kaitsekoerad kasutusele võtta 179-l korral. Nelja aasta jooksul on koerte kaitse vajadus tõusnud ligikaudu 1.7 korda. Joonisel kajastavate aastate jooksul on teenistuskoeri kaitse-eesmärgil kasutatud kokku 530-l korral.

Joonis 5. Kaitsekoerte kasutamise arv (autori koostatud, Saksamaa tolli statistika põhjal)

Kokkuvõtvalt selgus küsitluse analüüsist, et Saksamaal on tolli teenistuskoeri käsitlev valdkond hästi organiseeritud ning reglementeeritud. Alates koera ja koerajuhi valikust kuni koolitamise ja töösse kaasamiseni kasutatakse süsteemset lähenemist. Koerte valiku protsess on kindlaks määratud ning tulevane teenistuskoer peab vastama mitmetele kriteeriumitele ja läbima mitmed testid enne, kui ta tolli jaoks ostetakse. Samuti käib tollis teenistuskoerte koolitus kindlate reeglite järgi – koera kasutusest oleneb koolitusperiood. Kindlaks on määratud ka ametlike koolituste, atesteerimise ja täiendkoolituste kord. Lisaks pannakse koolitusel rõhku ka koerte kuulekusele. Koerte tõhusat rakendamist tolli töös püütakse pingsa järelevalve all optimeerida. Teenistuskoerte kaasamisel tolli

töösse on palju eeliseid ning vaid mõningad puudused. Koeri kaasatakse praktiliselt kõikidesse tolli vastutusvaldkondadesse ning kõik nende leiud dokumenteeritakse.

2.3 Järeldused ja ettepanekud teenistuskoeerte kasutuse parendamiseks tollis

Järgnevas alapeatükis tuuakse paralleelse teoreetilise osa ja läbiviidud analüüsiga ning tehakse ettepanekuid teenistuskoeerte paremaks kaasamiseks tolli töösse, teenistuskoeerte koolitamiseks ja välja valimiseks.

Uurimisprobleemile – mida on õppima Saksamaa tolli praktikast teenistuskoeerte kasutamisel – saadi mitmeid vastuseid nii koerte kasutuse, valimise ja teenistusrollide osas. Kõik need valdkonnad mõjutavad teenistuskoeerte tulemuslikkust. Küsitluse vastustest kumas läbi Saksamaa aastatepikkune kogemus ja välja töötatud süsteemid, mida Eestil noorema riigina sellisel kujul ei ole.

Käesoleva lõputöö peatükist 1.1 selgus, et Saksamaal on teenistuskoeeri aktiivselt töösse kaasatud alates esimesest maailmasõjast, mil teenistuses olnud 6000 koera kasutati peamiselt sõnumite edastamiseks ja sõdurite kaitsmiseks. 1939. aastaks oli teenistuskoeerte arv kasvanud juba 50 000-ni (käesolev töö, lk 8). Sellist hüppelist teenistuskoeerte arvu kasvu saab põhjendada teise maailmasõja algusega ning 20. sajandi alguses Saksamaal asutatud koertekoolide jätkuva tegutsemisega (käesolev töö, lk 9). Joonisel 3 (lk 30) on välja toodud tolli teenistuskoeerte arvu muutus perioodil 2009-2021. Kuigi teoreetilises osas kajastatud allikatest ei selgu, millises mahus teenistuskoeeri on läbi ajaloo Saksamaa tollis kasutatud, võib numbrilistest näitajatest siiski järeldada, et viimase 11 aasta jooksul on koerte arv tollis olnud pigem languses. Näiteks oli 2009. aastal koeri tollis kasutusel 466, kuid 2021. aastaks koerte arv on langenud 323-le. Küsitletav on oma vastuses märkinud, et tehnoloogia areng ei ole mõjutanud teenistuskoeerte arvu (käesolev töö, lk 27), kuid ei ole ka täpsemalt välja toonud, mis põhjusel on koerte arv olnud aastate jooksul languses. Lõputöö autor on arvamusel, et sellist langustrendi saab põhjendada näiteks piisava rahastuse puudumise, tollitööks sobilike koerte ja koerajuhtide vähesuse ning koera treeningu ajal ilmnunud tervislike ja/või käitumuslike puuduste esinemisega.

Läbi teenistuskoeerte kasutamise ajaloo on olnud üks ühine näitaja see, et nii koerad kui nende juhid peavad enne tööle asumist läbima koertekooli. Kui 20. sajandi alguses koolitati kõiki teenistuskoeeri koos (sealhulgas ka tolli teenistuskoeeri) *Grünheide* koertekoolis (käesolev töö, lk 10), siis täna toimub Saksamaa tollis teenistuskoeerte õpetamine selleks eraldi asutatud õppeasutuses. Seejuures on säilinud koolitavate koerade vanus üsna sarnane: kui *Grünheide* koertekooli võeti 20. sajandi alguses vastu

9-15 kuu vanuseid koeri (käesolev töö, lk 10), siis Saksamaa alustab tänapäeval koerte treenimist siis, kui nad on vähemalt ühe aasta vanused (tabel 1, lk 27). Kuna koolitavate koerte vanus on sisuliselt läbi terve sajandi säilinud sama, on lõputöö autori hinnangul piisavalt tõestust leidnud, et aasta vanuse koera treening on tulemuslik. Võttes arvesse keelatud ainete-kaupade leidude kasvu Saksamaal (vt joonis 4, lk 33), on autori hinnangul põhjendatud, et ka tulevikus alustatakse loomade treenimist samas vanuses.

Kui varasemalt ei ole passiivset markeerimist koertele pigem õpetatud, sest on kardetud, et koer kaotab sellist markeerimisviisi viljeledes oma kaasasündinud instinktid (käesolev töö, lk 18), siis Saksamaa tollis teenistuskoerad tänapäeval ainult passiivselt markeerivadki (käesolev töö, lk 26). Passiivne markeerimisviis on eeskätt koerale ohutu ning teisalt tagab asitõendite puutumatus. Võttes arvesse ka asjaolu, et Saksamaa tollis on andmekogujaid ning dopingut tuvastatavate teenistuskoerte välja õpetamine praegu testimisel, on sellisteks puhkudeks passiivse markeerimise kasutamine lõputöö autori hinnangul hädavajalik. Sarnaselt narkootilistele ainetele võib ka doping olla koera jaoks mürgine ning andmekogujate tuvastamisel on oluline, et need ei saaks tolliprotseduuride käigus kahjustada. Vastasel juhul ei pruugi olla võimalik andmekandjalt tuvastada sealt otsitavat materjali – eelnevast tulenevalt on passiivne markeerimine parim lahendus.

Järgmisena tuuakse välja Saksamaa tolli koerte valimise protsess. Teemadest käsitletakse koerte seatud kriteeriume iseloomu, tervise, füüsilise vormi ning muu kohta. Tuuakse välja seoseid teoreetilise osaga.

Teenistuskoerte kasutusel on koerte valik esmaoluline (käesolev töö, lk 12) ning see selgus ka küsitlusest. Erinevad tõud võivad näidata küll välja suuremat sobivust teenistuskoeraks, kuid olulisemad on koera individuaalsed omadused (käesolev töö, lk 14). Saksamaa tollis on koerte valimise aluseks määrus, mis kirjeldab mitmeid koertele seatavaid kriteeriume. Koeri ei osteta enne, kui nad on läbinud kõigepealt sobivustesti, seejärel koolitatud 4-6 nädala jooksul ning läbinud sobivuseksami. Autori arvates on selle protsessi eesmärk hinnata koera individuaalset sobivust, et vähendada koerte väljapraakimist hiljem, kui nendesse on investeeritud rohkem aega ja raha. Selline lähenemine vähendab kulusid ning ei põhjusta lisastressi ametisse mittesobivatele koertele. Sellest tulenevalt on koerte eelnev testimine autori arvates põhjendatud.

Esmatähtsaks peetakse koera tervist ja füüsilisi omadusi. Kohe peale koera sobivustestidele võtmist kontrollib veterinaar koera tervist ja füüsilist vormi. Teenistuskoerte puhul on tervist alati oluliseks peetud – teenistuskoorteks sobivad isendid peavad olema terved ning teatud tõugude puhul (nt saksa

lambakoer) peaks veterinaar koera kindlasti enne teenistusse asumist üle vaatama (käesolev töö, lk 16). Autor leiab, et kuna Saksamaa toll kasutab suures osas just saksa lambakoeri, kellel võib esineda palju terviseprobleeme, siis see võib just olla põhjuseks, miks ei soovita osta tolli nooremaid koeri, kelle füüsis on veel välja arenemata ning tervises seisundit on raskem hinnata. Koerte head füüsilised omadused annavad neile töötamisel eelise, kuna nad on vastupidavamad, suudavad kauem töötada ja taastuvad kiiremini. Tänu sellele saab toll kasutada koeri tihedamini ning pikemate perioodide jooksul.

Käesoleva töö 1.2 alapeatükis on teenistuskoerale olulisi omadusi kirjeldatud järgmiselt: tugeva mängumotivatsiooniga, intelligentne, võimeline iseseisvalt töötama, enesekindel, hästi treenitav, tugeva mängu-, saagi- ja jahiinstinktiga, vastupidav ja mitte liiga agressiivne (käesolev töö, lk 13). Saksamaa toll on välja toonud sarnased kriteeriumid, mainides treenitavust, sotsiaalsust, vastupidavust, sihikindlust ja kõrget saagi- ja jahimotivatsiooni. Samuti peab koer olema inimeste jaoks ohutu. Autori hinnangul on üldiselt kõikidele teenistuskoerale esitatavad nõuded sarnased, kuna tööülesanded ja töökeskkonnad on sarnased. Teenistuskoerad peavad olema kergesti motiveeritavad ja aktiivsed, kuna vastasel juhul ei ole neid võimalik töötama panna.

Hea stressitaluvus on teenistuskoera puhul hädavajalik, kuna tööülesannete täitmisel puutuvad loomad kokku erisuguste stressi tekitavate situatsioonidega (käesolev töö, lk 12). Samuti mõjutab koera stressitaset ka koerajahi iseloom ning käitumine ja eriti tugevalt on koerajahi stressitasemega seotud lambakoera tõud. Erinevad lambakoera tõud on aretatud tegema inimestega koostööd ja peegeldavad inimese olemust. Jahikoerad küll loovad omanikuga sideme, kuid see ei ole nii tugev, kuna nad eelistavad töötada iseseisvalt, mitte olla inimesele meelejärgi. Algupärased tõud ei ole koerajahi emotsioonidest mõjutatud. (käesolev töö, lk 13) Saksamaa toll nõuab koerajuhtidelt empaatiavõimet ja mõistmist koerte suhtes, sest koerajahi ülesanne on koera tööd toetada. Küsitluse andmetest selgus, et lausa 81% koertest olid lambakoeratõud: saksa lambakoer, belgia lambakoer, hollandi lambakoer ja border kolli (käesolev töö, lk 28). Suurem osa ülejäänud tõugudest on jahikoeratõud ning Saksamaa toll ei kasuta mitte ühtegi algupärast koeratõugu. Lambakoerad nad on seltskondlikud ja tahavad omanikule olla meelejärgi ning otsivad positiivset sarrustust, kuna nad on omanikuga emotsionaalselt seotud. Sellest tulenevalt õpivad nad kiiresti ja neid on lihtne õpetada. Autori arvates võib see olla põhjuseks, miks Saksamaa tollis just lambakoera tõuge eelistatakse ning miks nad on väga edukaks osutunud.

Koerakoolituse kohta palju lisainformatsiooni küsitlusest ei selgunud. Küsitluse tulemuste põhjal selgus, et Saksamaa tollis kasutatakse operatiivset tingimist, mida on pikemalt kirjeldatud käesoleva

töö alapeatükis 1.3 (käesolev töö, lk 17). Küsitlusest selgus, et kuulekuskoolitus on teenistukoerte puhul peaaegu sama oluline kui lõhna- või kaitsekoolitus. Kõik koerad peavad tegema kuus vähemalt ühe lõhna- ja kuulekuse treeningu (ning kombineeritud koerad ka kaitsetreeningu) tolli koeratreeneri järelevalve all. Autor spekulatsioonid, et tõenäoliselt tuleneb see Saksamaa regulatsioonidest ning koerad peavad väga hästi koerajuhile kuuletuma ning olema kontrolli all. Autorile teadaolevalt Eesti tollis kuulekuskoolitusele nii suur rõhku ei panda, pigem tehakse rohkem tööd lõhnatreeninguga. Peaspetsialistiga treenitakse Eesti tollis kaks treeningpäeva kvartalis (Maranik, 2019, lk 31). Autor leiab, et pidev kuulekuse treenimine tuleks kasuks ka Eesti tolli teenistukoertele, kuna tehnoloogiliselt arenevas maailmas võib kontrolli alt väljas olev koer kahjustada ametiasutuse mainet.

Käesoleva töö peatükist 1.4 selgus, et erinevad allikad on välja toonud, et koertel on kandev roll tollis süütegude avastamisel ja nende vastu võitlemisel (käesolev töö, lk 20-21). Samuti on erinevad allikad toonud välja, et koerad lihtsustavad ja kiirendavad ametnike tööd ning on efektiivsed keelatud ainete ja kaupade avastamisel (käesolev töö, lk 22). Kuna koertel on ülitundlik nina, siis tuvastavad nad keelatud aine hõlpsasti, kui seevastu peaks tolliametnik aine või kauba leidmiseks teostama läbiotsimise. Vastaja tõi lisaks allikast saadud infole ka välja, et koerad kinnitavad või välistavad ametnike kahtlusi, tagavad oma kohaloluga kontrolli sujuva kulgemise ning olukordade eskaleerumisel kaitsevad koerajuhti. Küsitlusest selgus, et Saksamaa toll kasutab kombineeritud koeri, kes suudavad avastada keelatud ainet/kaupa ning samuti kaitsta oma juhti vahetu ohu eest. Lisaks toodi välja, et kombineeritud koerte koolitus ei ole oluliselt pikem lõhnakoerte baaskoolitusest – kombineeritud koertel 18 nädalat ja lõhnakoertel 13 nädalat. Lõputöö autorile teadaolevalt ei kasuta Eesti toll kombineeritud koeri ning ühestki allikast ei leidu sellekohast infot. Kuna tolliprotseduurid on üldjuhul kontrollitavate jaoks ebameeldivad, on konflikti situatsioonid piiril kerged tekkima. Kuna Saksamaa tollis on kombineeritud koeri viimaste aastate jooksul kasutatud aina rohkem (vt joonis 5, lk 34), siis leiab lõputöö autor, et ka Eesti toll võiks kombineeritud koeri oma töös kasutada ja seeläbi ametnikele suuremat turvatunnet pakkuda.

Koerad on vahemikus 2017-2020 leidnud keelatud ainetest kõige enam narkootilisi aineid. Seejuures on oluline välja tuua, et leidude arv on kõigi narkootiliste ainete leidude summa. Keskmiselt on perioodil 2017-2020 iga koera kohta 12 leidu aastas. Täpsemate andmete puudumise tõttu ei ole võimalik eristada erinevaid aineid otsivate koerte leide. Küll aga saab andmetest järeldada, et kõige enam pannakse piiril toime süütegusid, mille käigus käideldakse narkootikume – kuna nii Saksamaa kui Eesti on mõlemad Euroopa Liidu liikmesriigid ning asuvad geograafiliselt sarnases piirkonnas,

võib eelnevalt teha Eesti tollile ettepaneku suurendada teenistuskoeerte valmisolekut narkootiliste ainete tuvastamiseks.

Küsitletav tõi oma vastustes välja, et tolli teenistuskoeeri kasutatakse ka teiste teenistusülesannete täitmiseks: nimelt kasutatakse teenistuskoeeri liiduvabariigi ja liiduriigi politsei ja kohtute töös ning lisaks ka sularaha tuvastamisel, võitluses deklareerimata (ümbrikupalk) ja ebaseadusliku töötamise vastu. Eestis oli Maksu- ja Tolliameti 2021. aasta üks eesmärk võrdse maksukonkurentsi ja maksukuulekuse kasvatamine (Maksu- ja Tolliamet, 2021, lk 16). Sellest ja läbiviidud analüüsis tulenevalt leiab lõputöö autor, et ka Eesti tollil on teenistuskoeeri, kes suudavad sularaha tuvastada. Seetõttu tuleks kaasata maksumenetluse või kuriteomenetluse raames tehtavatesse vaatlustesse või läbiotsimistesse suuremal määral ka teenistuskoeeri. Ümbrikupalga maksmisega käib käsikäes käibe varjamine – selleks, et ebaseaduslikult töötajatele palka maksta, peab äriühingul ka olema vahendeid, millest töötajatele ebaseaduslikult palka maksta. Teenistuskoeerte kaasamine muudaks esiteks sularaha leidmise ametnike jaoks oluliselt lihtsamaks ning aitaks kaasa osakondade vahelisele efektiivse koostöö arengule.

Lõputöö autor on teoreetiliste allikate ning küsitlusest saadud teabe analüüsimisel jõudnud järeldustele, et Eesti tollil on Saksamaa tollilt nii mõndagi üle võtta. Alljärgnevalt toob autor välja ettepanekud ja soovitusi, milliseid muutused võiksid Saksamaa näitel Eesti tolli teenistuskoeerte valdkonnas aset leida, et efektiivsemalt tagada sisejulgeolek riigis.

Ettepanek 1: **Eesti toll võiks kaaluda tolli osta nii kutsikaid kui noori koeri.** Maranik (2019) kirjeldab teenistuskoeera Eesti tollis, kellel on tundlik närvikava ja tööle rakendamine võib olla keeruline, kui koer on eelnevalt ebameeldivasse olukorda sattunud (Maranik, 2019, lk 31). Vahel praagitakse koolituse käigus välja koerad, kes on liiga tagasihoidlikud ja ebakindlad. Samuti praagitakse välja koerad, kes on agressiivsed ja põikpäised. (vt käesolev töö lk 15) Käesolevas töös leheküljel 27 on välja toodud, et Saksamaa toll ei osta koeri enne aastaseks saamist ning seejärel läbivad koerad katseaja. Autor leiab, et Saksamaa tolli teenistuskoeerte tervist ja iseloomu puudutavad kaalutlused on põhjendatud, et osta teenistuskoeeri, kui nad on saavutanud füüsilise ja vaimse küpsuse. Samas ei ole Eestil mõistlik kutsikate ostmisest täielikult loobuda, kuna on loodud suhted kennelitega, kust kutsikad pärinevad. Vanemate koerte ostmisel peaks leidma usaldusväärsed koolitajad ja kasvatajad, kelle käest on võimalik häid koeri soetada.

Ettepanek 2: **Eesti toll võiks hakata treenima kombineeritud teenistuskoeeri.** Liiklus piiripunktides on kasvanud, ajavahemikul 24.02-23.03.2022 sisenes idapiirilt Eestisse umbes 37 000 inimest (Ots,

2022). Piiril on kinni peetud mitmeid vaenuliku sümbolika kandjaid, kellest nii mõnegi viisad on tühistatud (Nael, 2022). Kõrgendatud ohtu idapiiril kinnitab ka Frontexi poolt Eesti piirile saadetud täiendavad piiriametnikud, kelle hulgas on ka koeratiim (Anon, 2022). Tollikontroll on piiriületajale üldiselt stressi tekitav kogemus ning vaatamata ametnike professionaalsusele võivad konfliktid siiski tekkida. Arvestades, et kombineeritud koerte koolitus ei ole märkimisväärselt pikem lõhnaoerte koolitusest, ei võtaks see olulisel määral lisaressurssi. Siiski peaksid koerajuhid saama lisakoolitust, et olla jõukasutust käsitlevate seadustega kursis. Kombineeritud koerad aitaksid kaasa turvalisuse tagamisele piiripunktides ning täidaksid endiselt ka lõhnaoera tööülesandeid. Eesti piiripunktides on julgestus Politsei- ja Piirivalveameti vastutusala. Autor lähtudes oma tööpraktika kogemusest Luhamaa piiripunktis leiab, et konfliktid võivad tekkida kiiresti ning Politsei- ja Piirivalveameti abi ei ole alati käepärast.

Lisaks ettepanekutele teeb autor soovitusi. **Eesti võiks hakata koolitama andmekandjaid tuvastavaid koeri, kui Saksamaa kogemus ennast õigustab.** Suur osa maailma krüptoäridest on registreeritud Eestis, mis omakorda teeb Eesti haavatavaks rahapesu ohule (Aaspõllu, 2021). Krüptovaluuta on viimaste aastate jooksul kogunud aina rohkem populaarsust: tegemist on nii atraktiivse investeerimisvõimaluse kui ka laialt kasutatava makselahendusena ning selle peamiseks eeliseks peetakse kasutaja anonüümsust (Eesti Krüptoraha Liit, 2021). Krüptovaluutade üks säilitamise viis on läbi offline rahakoti, mis on füüsilisel kujul olemas näiteks mälupulga või sd-kaardi näol (Kriptomat, 2022). Kuna krüptovaluuta valdkonda iseloomustab selle kasutajate anonüümsus, siis sellest tulenevalt jõuab ka suur osa kuritegelikul teel saadud raha krüptosse. Kui tolli teenistuskoerad suudaksid tuvastada ka andmekogujaid, saaksid nad lisaks tolliprotseduuridele osaleda ka süüteo menetluste raames tehtavatel vaatlustel ja läbiotsimistel, aidates tuvastada andmekandjaid. Siiski arvestades, et andmekandjakoerte koolitus on alles väga uudne, oleks mõistlik oodata, et olemasolevate andmekaitse koerte edus veenduda.

KOKKUVÕTE

Tolli töö tulemuslikkuse maksimeerimiseks võetakse kasutusele abivahendid. Teenistuskoera kaasamine on üks laialdasemalt kasutatud ja tõestatud töötulemustega meetod. Teenistuskoeri on võimalik kasutada laialdaste ülesannete täitmiseks. Koera valik ja koolitamine on hea teenistuskoera vundament, mis tagab aastatepikkuse tulemusliku teenistuse.

Lõputöö teema on aktuaalne, sest Maksu- ja Tolliameti üks prioriteet on võrdse maksukonkurentsi tagamine ja salakaubaveo vähendamine. Teenistuskoerte abil avastatakse piiridel suur osa salakaubast ja illegaalsetest ainetest. Viimasel ajal on aktuaalsed krüptovaluuta ja küberkuriteod, mille avastamiseks saaks kaasata andmekandjate lõhnakoeri. Lõputöö teema on uudne, kuna kuigi teenistuskoeri ning nende efektiivsust on küll uuritud Eestis Maksu- ja Tolliameti ning Politsei- ja Piirivalveameti näitel, siis pole seda tehtud Saksamaa näitel. Seda valdkonda on oluline uurida, kuna piiriüleised kuriteod (näiteks narkootikumide kaubandus) võib olla ohtlik ühiskonna tervisele.

Lõputöö uurimisprobleemiks oli küsimus, mida on õppida Saksamaa tolli praktikast teenistuskoerte kasutamisel. Saksamaal on ajalooliselt pikk kogemus teenistuskoerte koolitamisel ja kasutamisel, millest on välja arenenud edukad süsteemid ja praktikad. Uurimisprobleemile saadi mitmeid vastuseid, mis formuleeriti ettepanekuteks Maksu- ja Tolliametile. Lõputöö eesmärk oli välja selgitada Saksamaa tolliteenistuse teenistuskoerte valiku, koolitamise ja töösse kaasamise praktika. Eesmärgi saavutamiseks püstitati kolm uurimisülesannet.

Esimene uurimisülesanne oli analüüsida teenistuskoerte ajaloolist tausta, tolliteenistusse sobilikke koeri, teenistuskoerte koolitamist ja nende rolli tollis teoreetiliste allikate põhjal. Selgus, et Saksamaal on teenistuskoeri kasutatud erinevatel eesmärkidel: näiteks kasutati koeri nii esimeses kui teises maailmasõjas. Aastasadade jooksul on kujunenud välja teadmised, mis tulevad kasuks kõigile ametkondadele. Teenistuskoerte valikul lähtutakse iga koera omadustest individuaalselt – koerad peavad sobima nii füüsiliste ja käitumuslike omaduste poolest, kuid kõige aluseks on koera hea tervis. Tolli teenistuseks koolitatakse koeri põhiliselt otsima erinevaid aineid/kaupu, milleks võivad olla näiteks tubakatooted, narkootilised ained, sularaha ja ohustatud liikide tooted. Markeerimisel on oluline osa koolitusel, sest see aitab koeral juhile näidata, kuhu otsitav aine/kaup peidetud on. Saksamaal kasutatakse koeri ka ametlike kaitseks. Tollikontrolli protsessid on aja- ja töömahukad, kuid koerte abiga on neid protsesse võimalik sujuvamaks muuta. Koertel on hea haistmismeel ja soov teha inimesega koostööd, millest tulenevalt näitavad nad koerajuhile meeleldi kätte lõhnaallika. Siiski pole koerte kasutamine eraldi strateegia vaid osa suuremast pildist.

Teine uurimisülesanne oli analüüsida teenistuskoeerte kaasamist tolli tegevuses, teenistuskoeerte koolitust ja valikut Saksamaal. Analüüsi käigus selgus, et Saksamaal ei osteta tolli kutsikaid vaid täiskasvanud koeri, kelle tervis on kontrollitud ja sobivus on testitud. Lisaks on koera ja tulevase koerajuhi omavaheline sobivus ülioluline. Tolli teenistuskoeerte koolituskeskusi on Saksamaal kaks ja kõik tollis kasutatavad koerad peavad läbima baaskoolituse ühes nendest. Baaskoolitus kestab 1-1.5 aastat, mille hulka kuuluv koolitus toimub osade kaupa ning kestab 13-18 nädalat. Kõik teenistuskoeerad õpetatakse markeerima passiivselt. Peale baaskoolituse lõppu treenivad koerajuhid oma koeri tolli koeratreenereite järelevalve all vähemalt kord kuus (kuulekus, kaitse ja lõhnatöö). Saksamaa tollis ei tööta teenistuskoeerad vaid piiripunktides ja liikuvast kontrollis, vaid osalevad ka eskaleerivate situatsioonide maandamisel, toetavad teisi ametiasutusi (nt politsei ja kohtud), aitavad tabada deklareerimata tööga seotud tegevusi ning auditi valdkonnas leida asitõendeid.

Kolmas uurimisülesanne oli sünteesida teooria ja uuringu tulemusi ning teha ettepanekuid Saksamaa näitel teenistuskoeerte kasvatamise ja kasutamise osas Eesti tollis. Ettepanekute tegemiseks tehti küsitlus Saksamaa tollitöötajaga. Küsitluse tulemuste analüüsi põhjal tehti kaks ettepanekut Maksu- ja Tolliametile Eestis teenistuskoeerte tulemuslikkuse ja potentsiaali maksimeerimiseks:

1. Osta tolli nii kutsikaid kui noori koeri.
2. Võtta kasutusele kombineeritud teenistuskoeerad Eesti tollis.

Lisaks tehti ka soovitus võtta kasutusele andmekandjate lõhnakoerad, kui nende kasutust on rohkem uuritud ning nad on oma kasulikkust tõestanud teiste riikide näitel.

Teemat on võimalik edasi uurida ja saada teada, millistesse Maksu- ja Tolliameti valdkondadesse oleks veel võimalik ja mõistlik kaasata teenistuskoeeri. Samuti oleks võimalik uurida andmekandjakoerte tulemuslikkust läbi vaatluse, et teha nende kasutuselevõtmise osas õigustatud otsus.

SUMMARY

Dogs have been used for different tasks for thousands of years. In last centuries, this has been done more purposefully and Germany in particular has a long and successful history with using dogs for police and customs. Therefore, it is important to study their practice.

The title of the thesis is “The Use of Customs Service Dogs with Germany as an Example“. The thesis is written in Estonian and consists of 55 pages and is split into two main chapters. 54 references were used and all of them have been cited in the text.

The thesis is topical, as one of the main goals of the Strategic Plan of the Estonian Tax and Customs Board is to reduce smuggling of contraband. Customs service dogs are capable of discovering such goods in the least invasive and timely manner. Moreover, as technology advances, and cybercrime becomes more prominent, dogs could be trained to help with criminal proceedings by searching for evidence.

The aim of this thesis is to find out the practice of the selection, training and use of customs service dogs in the German customs. In order to achieve the aim, three objectives were constructed. Firstly, to gain a better understanding of the topic, the historical background, suitable dog breeds, service dog training and the role of customs service dogs were analysed based on theoretical papers. Subsequently, the use, training and selection of customs service dogs in Germany was analysed. Lastly, the theory and research results were synthesised, and suggestions were given.

As a result of the analysis, it was concluded that the Estonian customs could learn a lot from the experience of the German customs to better the use of customs service dogs. Furthermore, the German practice could help utilize customs service dogs in the best possible way in areas where they are already used and add new areas of work where dogs could prove useful. The German customs has a long history of utilizing service dogs and has created many systems and traditions, that could be adopted by other countries.

Based on the research, two suggestions and one recommendation were made. Firstly, the Estonian customs should buy adult dogs as well as puppies. Secondly, the Estonian customs should train combined dogs. Lastly, the Estonian customs could start using data carrier detection dogs, if the German dogs show positive and undeniable results.

VIIDATUD ALLIKATE LOETELU

- Aaspõllu, H., 2021. Rahandusministeerium plaanib krüptovaluuta peo ära lõpetada. *ERR*, [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.err.ee/1608097456/rahandusministeerium-plaanib-krüptovaluuta-peo-ara-lopetada> [Kasutatud 09.04.2022].
- Anon., 2008. Eesti tolli narkokoerad on parimad narko-otsijad Euroopas. *Postimees*, [Võrgumaterjal] Leitav: <https://lemmik.postimees.ee/3246221/eesti-tolli-narkokoerad-on-parimad-narko-otsijad-euroopas> [Kasutatud 11.01.2022].
- Anon., 2022. Euroopa Liidu piirivalve saatis Eesti välispiirile lisajõude. *Delfi*, [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.delfi.ee/artikkel/96254743/euroopa-liidu-piirivalve-saatis-eesti-valispiirile-lisajoude> [Kasutatud 09.04.2022].
- Cecil-Gurney, P. L., 1930. Police Dog Training: German Practice. *The Police Journal*, 3(4), pp. 526-534.
- Chapman, S. G., 1990. *Police Dogs in North America*. Illinois: Charles C Thomas Publisher.
- Deutscher Bundestag, 2020. *Drucksache 19/16276*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://dserver.bundestag.de/btd/19/162/1916276.pdf> [Kasutatud: 10.11.2021]
- Dorriety, J. K., 2005. Police Service dogs on the Use-of-Force Continuum. *Criminal Justice Policy Review*, 16(1), pp. 88-98.
- Eesti Krüptoraha liit, 2021. *Mis on krüptoraha?* [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.krüptoraha.ee/krüptorahad/tehnoloogia/> [Kasutatud: 09.04.2022]
- Etikan, I., Musa, S. A. & Alkassim, R. S., 2016. Comparison of Convenience Sampling and Purposive Sampling. *American Journal of Theoretical and Applied Statistics*, 5(1), pp. 1-4.
- Fadel, F. R., Driscoll, P., Pilot, M., Wright, H., Zulch, H. & Mills, D., 2016. Differences in Trait Impulsivity Indicate Diversification of Dog Breeds into Working and Show Lines. *Scientific Reports*, 6, pp 1-10.
- Fairfax, N. W. H., 1964. The Story of Police Dogs. *The Police Journal*, 37(3), pp. 113-117.
- Fischer-Tenhagen, C., Johansen, D., Heuwieser, W., Becker, R., Schallschmidt, K. & Nehls, I., 2017. Odor Perception by Dogs: Evaluating Two Training Approaches for Odor Learning of Sniffer Dogs. *Chemical Senses*, 42, pp. 435-441.
- Frederickx, C., Verheggen, F. J. & Haubruge, E., 2011. Biosensors in forensic sciences. *Biotechnol Agron Society*, 15(3), pp. 449-458.
- Furton, K. G., Hong, Y.-C., Hsu, Y.-L., Luo, T., Rose, S. & Walton, J., 2002. Identification of Odor Signature Chemicals in Cocaine Using Solid-Phase Microextraction–Gas Chromatography and Detector-Dog Response to Isolated Compounds Spiked on U.S. Paper Currency. *Journal of Chromatographic Science*, 40, pp. 147-155.
- Gazit, I. & Terkel, J., 2002. Domination of olfaction over vision in explosives detection by dogs. *Applied Animal Behaviour Science*, 82, pp. 65-73.

- Gerritsen, R. & Haak, R., 2017. *K9 Drug Detection*. Canada: Brush Education Inc.
- Gerritsen, R. & Haak, R., 2016. *K9 Investigation Errors*. Canada: Brush Education Inc.
- Gifford, D., 1972. Police Dogs in Saarland. *The Police Journal: Theory, Practice and Principles*, 45(2), pp. 164-171.
- Höglin, A., Van Poucke, E., Katajamaa, R., Jensen, P., Theodorsson, E. & Roth, L. S. V, 2021. Long-term stress in dogs is related to the human-dog relationship and personality traits. *Scientific Report*, 11, pp. 1-10.
- Jamieson, L. T. J., Baxter, G. S. & Murray, P. J., 2017. Identifying suitable detection dogs. *Applied Animal Behaviour Science*, 11, pp. 1-28.
- Jamieson, L. T. J., Baxter, G. S. & Murray, P. J., 2018. You Are Not My Handler! Impact of Changing Handlers on Dogs' Behaviours and Detection Performance. *Animals*, 8(10), pp. 1-11.
- Jantorno, G. M., Xavier, C. H. & de Melo, C. B, 2020. Narcotic detection dogs: an overview of high-performance animals. *Ciência Rural*, 50(10), pp. 1-9.
- Jayne, S. & Walker, J. D., 2001. Using drug detection dogs. *Legal Digest*, 70(4), pp. 25-31.
- Jones, K. E., Dashfield, K., Downend, A. & Otto, C. M., 2004. Search-and-rescue dogs: an overview for veterinarians. *Vet Med Today: Disaster Medicine*, 22(6), pp. 854-860.
- Kemble, H. S., 1948. Police Dogs in Denmark. *The Police Journal*, 21(1), pp. 35-40.
- Kerley, L. L., 2010. Using dogs for tiger conservation and research. *Integrative Zoology*, 5, pp. 390-395.
- Kriptomat, 2022. *Bitcoini rahakotid – vali parim lihtsaks krüptoturvalisuseks*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://kriptomat.io/et/krüptorahad/bitcoin/mis-on-bitcoini-rahakott/> [Kasutatud: 09.04.2022]
- Koster, P., 2021. Der Deutsche Schäferhund in der Kriminalistik. *SC Aktuell*, 2, S. 6-9.
- Lancaster, K., Hughes, C. & Ritter, A., 2017. “Drug dogs unleashed”: An historical and political account of drug detection dogs for street-level policing of illicit drugs in New South Wales, Australia. *Australian & New Zealand Journal of Criminology*, 50(3), pp. 360-378.
- Langerspetz, M., 2017. *Ühiskonna uurimise meetodid: sissejuhatuse ja väljajuhatus*. Tallinn: TLÜ Kirjastus.
- Linnemann, T. & Turner, J., 2020. Three-dimensional policeman: Security, sovereignty and volumetric police power. *Theoretical Criminology*, pp. 1-17.
- Maksu- ja Tolliamet, 2021. *Maksu- ja Tolliameti arengukava 2021*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.emta.ee/media/1371/download> [Kasutatud: 02.11.2021]
- Maksu- ja Tolliamet, 2013. *Tolliosakond*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.emta.ee/et/ameti-struktuur-ulesanded-strateegia/tutvustus-ja-struktuur/struktuuriuksuste-pohimaarused-6> [Kasutatud: 07.10.2021]

- Maksu- ja Tolliamet, 2013. *Uurimisosakond*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.emta.ee/et/ameti-struktuur-ulesanded-strateegia/tutvustus-ja-struktuur/struktuuriuksuste-pohimaarused-7> [Kasutatud: 05.09.2021]
- Maranik, K., 2019. *Teenistuskooerte tollikontrolli kaasamise efektiivus ja ettevalmistus*. Lõputöö. Tallinn: Sisekaitseakadeemia.
- McLeod, S., 2007. *Skinner – Operant Conditioning*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.simplypsychology.org/operant-conditioning.html> [Kasutatud: 18.02.2022]
- Nael, M., 2022. PPA on tühistanud mitme vaenulikku sümboolikat kandnud piiriületaja viisa. *ERR*, [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.err.ee/1608559729/ppa-on-tuhistanud-mitme-vaenulikku-sumboolikat-kandnud-piiriuletaja-viisa> [Kasutatud: 09.04.2022]
- Ots, M., 2022. Frontex: Venemaalt põgenemist ei ole veel näha. *ERR*, [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.err.ee/1608544063/frontex-venemaalt-pogenemist-ei-ole-veel-naha> [Kasutatud: 09.04.2022]
- Peuckert, K., 2021. Erster Datenträgerspürhund in SH: Der Joker der Polizei. *NDR*, [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.ndr.de/nachrichten/schleswig-holstein/Erster-Datentraegerspuehund-in-SH-Der-Joker-der-Polizei,spuerhund186.html> [Kasutatud: 09.04.2022]
- Rahn, W., 2020. Germany: Drug smuggling increased drastically in 2019. *Deutsche Welle*, [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.dw.com/en/germany-drug-smuggling-increased-dramatically-in-2019/a-52296762> [Kasutatud: 18.12.2021]
- Sanders, C. R., 2006. “The Dog You Deserve” Ambivalence in the K-9 Officer/Patrol Dog Relationship. *Journal of Contemporary Ethnography*, 35(2), pp. 148-172.
- Schott, M., Klein, B. & Vilcinskas, A., 2015. Detection of Illicit Drugs by Trained Honeybees (*Apis mellifera*). *PLoS ONE*, 10(6), pp. 1-12.
- Соколова А.В., 2020. *Кинологический контроль таможенной службы Республики Беларусь* [Võrgumaterjal] Leitav: <https://rep.bntu.by/bitstream/handle/data/77215/447-449.pdf?sequence=1> [Kasutatud: 18.02.2022]
- Sundman, A.-S., Van Poucke, E., Svensson Holm, A.-C., Faresjö, Å., Theodorsson, E., Jensen, P. & Roth, L. S. V., 2019. Long-term stress levels are synchronized in dogs and their owners. *Scientific Report*, 9, pp. 1-7.
- Sööt, M., 2019. Tehnoloogiakuriteod. . [Võrgumaterjal] Leitav: https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/kuritegevus_eestis_2018_viidetega_lisadele.pdf?fbclid=IwAR2YQfzScJahxJOpf-FYEdRpXsnw6QczDnNihJN1nmHa-TkJi6s8Dhcq3bA [Kasutatud: 09.04.2022]
- Ziv, G., 2017. The Effects of Using Aversive Training Methods in Dogs – A Review. *Journal of Veterinary Behavior*, 19, pp. 1-29.
- Zoll, 2018. *Zollhundeschool Neuendettelsau*. [Võrgumaterjal] Leitav: https://www.zoll.de/SharedDocs/Pressemitteilungen/DE/Sonstiges/2018/y07_zollhundeschool_neuendettelsau.html [Kasutatud: 02.11.2021]

Zoll, 2022. *Zoll Aufgaben*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://zollkarriere.de/zoll-aufgaben/>
[Kasutatud: 02.03.2022]

Thesen, A., Steen, J. B. & Døving, K. B, 1993. Behaviour of Dogs During Olfactory Tracking. *Journal of Experimental Biology*, 180, pp. 247-251.

Tolliseadus (2021) RT I, 12.05.2021, 8.

Walker, D. B., Walker, J. C., Cavnar, P. J., Taylor, J. L., Pickel, D. H., Hall, S. B. & Suarez, J. C., 2005. Naturalistic quantification of canine olfactory sensitivity. *Applied Animal Behaviour Science*, 97, pp. 241-254.

Williams, M. & Johnston, J. M., 2002. Training and maintaining the performance of dogs (*Canis familiaris*) on an increasing number of odor discriminations in a controlled setting. *Applied Animal Behaviour Science*, 78, 55-65.

Õunapuu, L., 2014. *Kvalitatiivne ja kvantitatiivne uurimisviis sotsiaalteadustes*. Tartu: Tartu Ülikool.

Allgemein

1. Wie viele Zollhundeführer*innen sind im deutschen Zoll nach Berufserfahrung als Zollhundeführer*in im Einsatz?
2. Wie viele Zollhunde je Rasse sind im aktiven Dienst?
3. Wie viele folgender Diensthundearten werden eingesetzt (alternativ in Prozent)?
 - a. Reine Spürhunde =
 - b. Schutzhunde =
 - c. Kombinierte Hunde (z.B. Schutz- und Spürhund) =
 - d. Sonstige =
4. Welche Anzahl folgender Spürhundarten hat der Zoll im Dienst (alternativ in Prozent)?
 - a. Tabakspürhund =
 - b. Bargeldspürhund =
 - c. Rauschgiftspürhund =
 - d. Artenschutzspürhund =
 - e. Datenträgerspürhund =
 - f. Sonstige =
5. Gibt es weitere geplante Einsatzbereiche für Zolldiensthunde in der Zukunft?
6. Wie häufig werden Diensthunde pro Schicht zur Aufgabenerfüllung genutzt (in %)?
7. Was sind die Vorteile der Zolldiensthunde?
8. Was sind die Nachteile der Zolldiensthunde?
9. Wie viele Funde konnten Diensthunde in den Jahren 2011 bis 2021 pro Jahr ggf. pro Art (z.B. Anzahl an Tabakfunde) verzeichnen? (ggf. bestehende Statistik)
10. Was sind die größten Änderungen in dem Einsatz von Zollhunden im deutschen Zoll in den letzten zehn Jahren?
11. Ist es aus Sicht des deutschen Zoll möglich bzw. schon angedacht die Arbeit von Diensthunden wirtschaftlich und effizient durch Technologie abzulösen?

Ausbildung

1. Welche Qualitäten werden zur Auswahl eines Diensthundes herangezogen?

2. Gibt es zollinterne Richtlinien/Vorgaben (Parameter, Tests) zur Auswahl von Diensthunden?
3. Können sich die Hundeführer*innen den Welpen inkl. Rasse aussuchen oder wird dieser durch z.B. Trainer, Führungskräfte ausgewählt?
4. Wie lange dauert die Diensthundebildung?
5. Welche Trainingsmethoden nutzt der Zoll zur spezifischen Diensthundebildung?
6. Welche üblichen Belohnungsarten nutzt der Zoll zur Diensthundebildung?
7. Wie häufig werden Diensthunde pro Woche/pro Monat durch ihre Hundeführer*in trainiert?
8. Hat sich die Anzahl an Training in den letzten Jahren von 2011-2021 geändert?
9. Wie häufig unterziehen sich Diensthundeführer mit ihren Hunden pro Jahr offiziellen Trainings?
10. Wie häufig unterziehen sich Diensthundeführer*innen mit ihren Diensthunden einer fachlichen/einsatztaktischen Überprüfung?

Lisa 2. Kategooriad ja koodid

Järgnevas tabelis on toodud analüüsi kategooriad ja koodid.

Lisa 2 tabel. Kategooriad ja koodid. Autori koostatud.

Kategooria	Koodid	Kategooria osakaal kogu vastustest
Kategooria 1 Teenistuskoe kasutusvaldkonnad	Kood 1 algne Kood 2 kontroll Kood 3 piiripunktid Kood 4 menetlus Kood 5 ebaseaduslik töö Kood 6 deklareerimata töö Kood 7 jõustruktuurid Kood 8 avalikud suhted Kood 9 värbamine	5%
Kategooria 2 Suurimad muutused	Kood 1 aktiivne markeerimine Kood 2 passiivne markeerimine Kood 3 sularahakoer Kood 4 tubakakoer Kood 5 relvad ja lõhkeained Kood 6 doping Kood 7 andmekandjad Kood 8 loomakaitse eeskirjad	4%
Kategooria 3 Teenistuskoe kasutussuundade areng	Kood 1 traditsioonid Kood 2 aastakümned Kood 3 toetus Kood 4 riskid Kood 5 vajadused Kood 6 kasutusvaldkonnad Kood 7 kahjustamine Kood 8 tehnoloogiad Kood 9 röntgen Kood 10 kombineerimine Kood 11 konkurents Kood 12 sõltumine	7%
Kategooria 4 Nõuded koertele	Kood 1 terve Kood 2 aastane Kood 3 vastupidavus Kood 4 stressitaluvus Kood 5 taastumisvõime Kood 6 sihikindlus Kood 7 motivatsioon Kood 8 ohutu	7%

Lisa 2 tabel. Kategooriad ja koodid. Autori koostatud.

	Kood 9 sotsiaalsus Kood 10 keskkonnatundlikus Kood 11 treenitavus Kood 12 erinõuded	
Kategooria 5 Koera valimise protsess	Kood 1 määrus Kood 2 spetsifikatsioonid Kood 3 sobivustest Kood 4 veterinaar Kood 5 füüsiline vorm Kood 6 katseaeg Kood 7 eksam Kood 8 kutsikad Kood 9 komisjon Kood 10 sümpaatsus Kood 11 kontakt	6%
Kategooria 6 Koerajuhid	Kood 1 abi Kood 2 mõistev Kood 3 empaatiavõimeline Kood 4 füüsiline Kood 5 psühholoogiline Kood 6 heaolu Kood 7 hooldamine Kood 8 teadmised Kood 9 õppimisaldis Kood 10 pikk periood Kood 11 töökogemus Kood 12 sobivus Kood 13 otsus Kood 14 nooremad tolliametnikud Kood 15 vanuste kombinatsioon Kood 16 areng Kood 17 kogemused Kood 18 rahaline toetus Kood 19 ajakrediit Kood 20 puhkus ja haigus	11%
Kategooria 7 Koeratõud	Kood 1 saksa lambakoer Kood 2 saksa labakoera segu Kood 3 belgia lambakoer Kood 4 hollandi lambakoer Kood 5 suuršnautser Kood 6 Airedale'i terjer Kood 7 border kolli Kood 8 saksa karmikarvaline linnukoer	11%

Lisa 2 tabel. Kategooriad ja koodid. Autori koostatud.

	Kood 9 saksa lühikarvaline linnukoer Kood 10 siledakarvaline retriiver Kood 11 labrador Kood 12 labradori segu Kood 13 Jack Russelli terjer Kood 14 Parson Russelli terjer Kood 15 foksterjer Kood 16 Weimari linnukoer Kood 17 segavereline Kood 18 austraalia karjakoer Kood 19 <i>Herderterrier</i>	
Kategooria 8 Koerte teenistusrollid	Kood 1 lõhnakoerad Kood 2 kombineeritud koerad Kood 3 tubakakoerad Kood 4 sularahakoerad Kood 5 narkoerad Kood 6 liigikaitsekoerad Kood 7 andmekandjakoerad	4%
Kategooria 9 Koerte koolitusmeetodid	Kood 1 positiivne sarrustus Kood 2 negatiivne sarrustus Kood 3 negatiivne karistus Kood 4 positiivne karistus Kood 5 preemia Kood 6 klikker Kood 7 käitumine Kood 8 suuline kiitus Kood 9 toit Kood 10 mänguasi Kood 11 saak	6%
Kategooria 10 Koerte baaskoolitus	Kood 1 koolitus Kood 2 tolli teenistuskoerte kool Kood 3 sertifitseeritud Kood 4 kvaliteet Kood 5 nõuded Kood 6 heaolu Kood 7 tolliametnikud Kood 8 professionaalsus Kood 9 tingimused Kood 10 lõhnakoerad	7%

Lisa 2 tabel. Kategooriad ja koodid. Autori koostatud.

	Kood 11 kombineeritud koerad Kood 12 põhikoolitus Kood 13 mitmes osas	
Kategooria 11 Koeratiimide kohustused	Kood 1 koolituskohustus Kood 2 iga päev Kood 3 trenn Kood 4 individuaalne Kood 5 võimed Kood 6 treenerid Kood 7 nõuanded Kood 8 järelevalve Kood 9 tulemuslikkus Kood 10 praktika Kood 11 lõhnatreening Kood 12 kuulekus Kood 13 kaitsetreening Kood 14 atesteerimine Kood 15 täiendkoolitus	8%
Kategooria 12 Teenistusülesanded	Kood 1 kontrollüksused Kood 2 liikuv kontroll Kood 3 lennujaamad Kood 4 meresadamad Kood 5 vägivald Kood 6 turvalisus Kood 7 aktsiisikaup Kood 8 keelud ja piirangud Kood 9 kriminaalmenetlus Kood 10 audit Kood 11 uurimine Kood 12 töövaldkonnad	7%
Kategooria 13 Eelised ja puudused	Kood 1 toetus Kood 2 usaldusväärsus Kood 3 kahtlused Kood 4 toimingud Kood 5 maht Kood 6 kaubad Kood 7 liiklusvahendid Kood 8 konteinerid Kood 9 inimesed Kood 10 piirkonnad Kood 11 kiirus Kood 12 eeluurimine Kood 13 tõendid Kood 14 abivahend Kood 15 eskaleeruv Kood 16 rünnak Kood 17 ametiasutused	12%

Lisa 2 tabel. Kategooriad ja koodid. Autori koostatud.

	Kood 18 kuvand Kood 19 aeg Kood 20 taastumine Kood 21 paindlikkus	
Kategooria 14 Koerte kasutus	Kood 1 330 tiimi Kood 2 tööaastad Kood 3 tervis Kood 4 võimekus Kood 5 efektiivsus Kood 6 tihedus Kood 7 tõhusus Kood 8 prioriteet Kood 9 järelevalve Kood 10 meetmed	5%